

Tartu Ülikool

Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond

Ajaloo ja arheoloogia instituut

Üldajaloo osakond

Norm ja praktika: loteriid Vene impeeriumis, iseäranis Eesti- ja Liivimaal, 1700–1917

Bakalaureusetöö

Ruudi Pall

Juhendaja: Marten Seppel

Tartu 2020

Sisukord

Sissejuhatus	2
1. Varasemad loteriid ja seadusandluse kujunemine	8
1.1 Loteriid Tallinnas	8
1.2 Lefort'i loterii	8
1.3 Seadusandluse tuum	9
1.4 Eraloteriid	12
1.5 Keisri loal korraldatud loteriid 19. sajandi alguses	15
2. Loterii jõuab laiemale publikuni	17
2.1 Poola loterii ja välismaised loteriid	17
2.2 Kunstiloteriid	18
2.3 Heategevad loteriid	20
2.4 Loteriide maksustamine	23
3. Loteriid piirava seadusandluse tingimustes 1870. aastate järel	25
3.1 Loteriide arvu vähendamist taotleva seadusandluse ilmumine	25
3.2 Loteriid heategevate asutuste tuluallikana	27
3.3 Näljahädaliste loteriid	31
3.4 Viimane katse loteriide levikut piirata	32
Kokkuvõte	35
Kasutatud allikad ja kirjandus	38
Lotteries in the Russian Empire, particularly in the Governorates of Estonia and Livonia, 1700–1917	42

Sissejuhatus

Loosi teel vara jaotamine oli tuntud juba vanaajal. Kümneid näiteid leidub Piiblis. Vanas Testamendis juhendas Jumal Moosest liisu teel iisraeli rahvale maad jagama (4Ms, 26, 55–56). Rooma keisrid Nero ja Augustus korraldasid loteriisid, et anda ära kinnisvara ja orjasid saturnaalide ja muude pidustuste käigus. Populaarne meelelahutus Vana-Rooma õhtusöökidel oli *apophoreta* (krk.k see, mis kantakse koju), mis seisnes sümbolitega puutükkide jaotamises külalistele, millele õhtu lõpul toimuval loosimisel auhinnad anti.¹ Keskajal polnud nii kiriklike keeldude, kui ka asjaolu tõttu, et Euroopa oli veel äärmiselt agraarne ühiskond, loteriil võimalik laiemalt levida. See sai juhtuda varauusajal, kui oli leiutatud trükikunst, eksisteeris funktsioneeriv postisüsteem ja laialdases kasutuses olev maksevahend, mis võimaldas pileteid osta ja auhindu välja maksta.² Esimesed modernsed loteriid³ tekkisid 15. sajandil Madalmaades. Need olid peaaegu alati korraldatud mõne linnainstitutsiooni poolt ja kogusid raha heategevuse või tsiviilehituse projektide heaks.⁴ Kiiresti muutusid nad tavaliseks Itaalia linnades, kus neid kasutati mitmetel põhjustel. 16. sajandi Veneetsias kontrollis valitsus rangelt loteriipiletite müüki ja loteriide tulud suunati valitsuse võla kustutamiseks, meresadama või muude riigi projektide arendamiseks. Eraloteriisid pigem ei sallitud. Loteriid lubasid vabariigil koguda raha, kui traditsioonilised maksukogumise viisid osutusid ebaefektiivseks. Roomas kasutati loteriid just pigem eravõla kustutamiseks. Paavstivõim kasutas loteriisid võlglaste kinnisvara müümiseks. Peamiselt sellepärast, et kergem oli leida palju inimesi, kes olid nõus loovutama väikse summa, kui ühte, kes olnuks nõus loovutama palju.⁵ Roomas korraldasid loteriisid ka poepidajad, et vabaneda kallitest müümata jäänud kaupadest ja pandimajapidajad vabanemaks lunastamata jäänud pantidest.⁶ Prantsusmaal tutvustati loteriisid 16. sajandil François I valitsusajal. Sealgi kasutati neid erinevate tsiviilehituse projektide rahastamiseks. Nende maine sai löögi, kui Louis XIV ja mõned õukondlased said ühe loosimise järel peaauidade omanikuks.⁷ Kuigi esimene Inglismaa riiklik loterii finantseerimaks sadamate remontimist 1568. aastal kukkus läbi, siis hilisemate

1 Herman, R. D., Glimne, D. (2013). Lottery. Encyclopædia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/lottery>
Kasutatud: 08.08.2020

2 Rombach, G. (2018). Zur Lotteriegeschichte. I. Gebhardt, S. Korte (toim), *Gambling : Ökonomie, Recht, Sucht*. (lk 13-27). Berlin/Boston: De Gruyter, Inc. 16

3 loterii – õnnemäng, kus mingi võidu annab ostetud loosi, pileti v. numbri kokkulangemine loosimistulemustega. Langemets, M. (Toim) (2009). Eesti keele seletav sõnaraamat. Tallinn: Eesti keele sihtasutus.

4 Welch, E. (2008). Lotteries in Early Modern Italy. *Past & Present*, (199), 71-111. 79

5 Samas, 87

6 Samas, 92

7 Herman, R. D., Glimne, D. (2013). Kasutatud 17.08.2020, <https://www.britannica.com/topic/lottery>

Londonis peetud loteriidega subsideeriti näiteks Virginia koloonia asutamist ja Harvardi ja Yale ülikooli rajamist. Samuti toimusid seal eraloteriid, kus müüdi raamatuid, kaarte ja muid kaupu.⁸ 18. sajandi jooksul käendasid loteriid riigilaene, rahastasid eri projekte ja töid otsest tulu. Loterii abil ehitati Westminster'i sild, varustati mereväge, rajati Briti Muuseum. Loteriid tagasid laene 35 miljoni naela eest seitsmeaastase sõja ajal ja 70 miljoni naela eest sõjas Ameerika kolooniatega.⁹ Ameerika Ühendriikides oli loterii pikka aega populaarne ja heaks kiidetud. Tavalised oli loteriid heategevate asutuste kasuks. Vaimulikud, kes mõistsid hukka hasartmängud, vaatasid läbi sõrmede loteriile ja võtsid neist ise osa. Thomas Jefferson korraldas loterii oma kinnisvara peale võlgadest vabanemiseks. Loteriid langesid põlu alla, kuna varasemalt vabatahtlike poolt korraldatud loteriisid hakati jätma professionaalide hooleks, kes nägid loteriis ainult isikliku kasu võimalust, mis viis loterii selle altruistlikest juurtest eemale. Lihtsameelsetelt raha välja meelitamise eesmärgil korraldatud loteriid ja pettused häälestas paljud inimesed loterii vastu. 19. sajandi algul toimunud tururevolutsiooni kiiluvees muutus loteriide olukord aina ebakindlamaks. Massachusetts kaotas kõik loteriid 1833. aastal ja paljud osariigid järgisid seda eeskujul.¹⁰ Suures osas Euroopas sattusid loteriid 18. sajandi lõpus ja 19. alguses kriitika alla. Kriitika tulenes loteriide läbiviimisel sagedasti esinevast petturlusest. Samuti kardeti, et loteriid vaeseid inimesi rikuvad, kes kerge võidu lootust hellitades enam töötegemisse nii tõsiselt ei suhtunud. See viis mitmetes riikides loteriide keelustamiseni ja üldise loteriide leviku vaibumiseni.¹¹

Venemaa kontaktid Euroopaga olid pikka aega hõredad ning sealsed moesjad võisid Venemaal täiesti tundmatuks jääda. Peale selle oli tegu ülimalt agraarse maaga, mis omakorda raskendas seal loteriide esile kerkimist. Ometigi ei jäänud Venemaa loteriist puutumata, tõsi küll, esimesed teated seal aset leidnud loteriide kohta pärinevad ajast, kui mujal Euroopas oli loteriipalavik oma haripunkti saavutamata või raugemaski.

Esimene teadaolev loterii Vene riigis on välja kuulutatud 1699. aastal, kui keegi Jakov Gaseniuse nimeline kellassepp pöördus moskvalaste poole ja pakkus neile võimalust võtta osa Venemaal senikuulmatust mängust. Tsaari heaksarvamisel pidi ühe kõrge õukondlase hoovis peatselt korraldatama õnnekatsumine, mida võõramaiselt nimetati loteriiks. Loteriis, millest kõigil pidi olema võimalik osa võtta, tõmbasid loose kaks poisikest, kelle kõrval omakorda

8 Samas, 72-73

9 Raven, J. (1991). The Abolition of the English State Lotteries. *The Historical Journal*, 34(2), 371-389. 371

10 Schwartz, D. G. (2011). Moving the Line: A Postfrontier Reinterpretation of American Gaming. P. Raento, D. G. Schwartz (toim), *Gambling, space, and time : Shifting boundaries and cultures* (lk 17-34). Reno: University of Nevada Press. 20-21

11 Rombach, G. (2018). 20-22

pidid viibima pettuste ärahoidmiseks kuus auväärset härrat.¹² Antud loterii tulemuste kohta andmed puuduvad.

1744. aastal tehakse loteriist juttu viiekopikalise vaskraha väljavahetamise planeerimise juures. Ühe võimalusena käiakse välja loterii. Senat kommenteerib seda varianti järgmiselt: „Loterii siin Venemaal pole mitte ainult ebatavaline, vaid ka paljudele tundmatu, seetõttu Vene alamad sellest osa võtma ei hakka ja kui need, kes välismaal on viibinud, seda teeksidki, siis sellist suurt summat, mis on vaja viiekopikalise väljavahetamiseks, paljude aastatega koguda ei suudetaks.”¹³

Mõningaid teateid loterii kohta 18. sajandi Peterburist on jäädvustanud ajaleht *Санкт-Петербургские ведомости*. Näiteks kirjutati 1732. aasta suvel Rootsi loteriist, mille pileteid pakuti Peterburi elanikele. Kolm tšervoonetsi maksev pilet andis lootuse võita 90000 tšervoonetsi. Loosimine pidi toimuma hiljem Stockholmis.¹⁴ 1749. aastast pärineb teade Kleve ja Frankfurdi loteriipiletitest, mis lubasid kümneid tuhandeid kuldnaid. Nende müük ilmselt eriti edukalt ei kulgenud, sest on öeldud: „Saksa püünisesse õigeusklik rahvas vene rublasid kandma ei hakanud, ostes meelsamini hoopis tubakat.”¹⁵ 1751. aastast on teade ühe pillimeistri maja kohta, mis tema surma järgselt välja loositi. Pärijad soovisid saada jagamiseks 320 rubla. Seetõttu korraldasid testamenditäitjad loterii 64 piletiga 5 rubla tükk, mis kiiresti ära osteti. Loosimine toimus hiljem inglise trahteris.¹⁶ 1756. aastast on teade loteriide kohta, mida välismaalastest kammerteenrid ja muud teenijaskonna liikmed korraldama hakkasid, et oma galanteriist vabaneda. Sellele oli eelnenud ukaas, mis ähvardas kauplemisõigusega kauplejaid 1000 rublase trahviga.¹⁷ 1764. aasta sügisel loositakse ühe kõrtsmiku juures välja ühe välismaal elava aukandja kallihinnaline mööbel. Pileteid müüdi kolmes kohas, 6 rubla tükk. Loosimisega koos korraldati ball õhtusöögiga piletiomanikele, kuhu kavalierid oma daamid tasuta kaasa võisid võtta. Mööbel, millest müümise teel lahti ei saadud, õnnestus loterii abil kergesti rahaks teha. Sarnane üritus – loosimine balliga – korraldati ka järgmisel jaanuaril ühe prantslasest kõrtsmiku pool.¹⁸

12 Желябужский, И. А. (1840). Записки Желябужского : с 1682 по 2 июля 1709. Санкт-Петербург: Тип. Академии наук. 151-154

13 ПСЗ I, nr 8940 (11.05.1744).

14 Петрова, П. Н. (1886). История Санкт-Петербурга с основания города до введения в действие выборного городского управления по учреждениям о губерниях 1703-1782. Санкт-Петербург: Издание Глаунова. 275

15 Samas, 524

16 Samas, 535

17 Samas, 570

18 Samas, 690

Need irregulaarsed teated kinnitavad, et loterii näol oli Vene Impeeriumis tollal tegemist erandliku nähtusega. Peterburi oli Venemaa „aken Euroopasse” ja kui kuskil selle välismaise mängu levimist oodata võinuks, siis nimelt seal. Samal ajal on näha, et kui välismaised loteriid, mille pileтите realiseerimise edukuse kohta Peterburis täpseid andmeid pole, kõrvale jätta, siis kohapeal korraldatud loteriid osutusid populaarseteks ja saavutasid oma eesmärgi, milleks oli vara rahaks tegemine. Ei võinukski arvata, et lootus väikse panuse eest varandus võita mõne rahva külmaks jätab.

Historiograafia

Vene impeeriumi loteriisid puudutava seadusandluse kohta on kirjutatud paar artiklit, mis annavad ettekujutuse, missugused loteriid võisid toimuda. Aleksandra Sohhan võtab oma 2011. aastal ilmunud artikli kokku öeldes, et Vene impeeriumis kehtis loteriide läbiviimisel loakord, lubati eranditult esemelisi loteriisid ainult heategevatel eesmärkidel ja loteriisid korraldati range kontrolli all. Kõige selle eesmärk oli vähendada loteriide võimalikke negatiivseid tagajärgi ja suurendada saadavat kasu.¹⁹ Artur Tsakojev on oma artiklis osutanud Vene loteriipoliitikas esinevale vastuolulisusele, mis seisnes selles, et ühest küljest olid loteriid seadusega tunnistatud soovimatuks nähtuseks, teisest küljest aga oli neile jäetud võimalus toimuda.²⁰ Vene kultuuriajaloolane Dmitri Severjuhhin on kirjutanud 19. sajandi keskpaigas toimunud kunstiloteriidest Peterburis. Samuti sellest, et loterii oli tollal populaarne ajaviide kõrgemas seltskonnas, sealhulgas tsaariperekonnas.²¹ Sellest, et loteriid olid populaarsed ja laialt levinud raha kogumise vahendiks heategevatel eesmärkidel 1880.-1890. aastatel, on kirjutanud Irina Pavlova. Samuti loterii rollist I maailmasõjas ja heategevuse eri tahkudest.²² 18. sajandil Tallinnas toimunud loteriidest on kirjutanud Thomas Müller. Muuhulgas on ta peatunud Vene keisririigi loteriipoliitikal ja märgib, et Katariina II isiklik ebasümpaatia õnnemängude suhtes võis viia loteriide ajutise keelamiseni.²³ Tallinnas 18. sajandil toimunud loteriidest, aga ka edaspidi Eestis toimunud loteriidest on kirjutanud Külle

19 Сохан, А. В. (2011). Правовое регулирование лотереи в Российской империи. *История государства и права*, 12, 2–4.

20 Цакоев, А. А. (2013). Правовое регулирование лотерей в России в XVIII – начале XX века. *Проблемы в российском законодательстве. Юридический журнал*, 2, 39–42.

21 Северюхин, Д. (2008). Старый художественный Петербург: рынок и самоорганизация художников. Санкт-Петербург: Издательский дом “МІРЬ”. 76–83

22 Павлова, И. П. (2011). Благотворительные лотереи в дореволюционной России. О. Л. Лейкинд, (toim), *Благотворительность в России: Социальные и исторические исследования*, (lk 429–438). Санкт-Петербург: Лики России.

23 Müller, M. (2019). Das Entstehen neuer Freiräume. Vergnügen und Geselligkeit in Stralsund und Reval im 18. Jahrhundert. Weimar: Böhlau Verlag. 101–116

Arjakas.²⁴ Tallinna linnaarhiivis peaks olemas olema ka aastatel 1944–1950 Tallinna Linnaarhiivi juhatanud Epp Siimo koostatud loteriisid puudutav käsikirjaline materjal.²⁵

Eesmärk

Pole palju teada loteriide levimuse ja nende korraldamiseni viinud põhjuste kohta Vene impeeriumis. Kui algselt sätestas loteriiseadus, et seda võis lubada vaeste inimeste kasuks, siis 1830. aastateks oli loteriiseadus muutunud palju ebamäärasemaks, sätestades, et loterii näol on tegemist kahjuliku nähtusega, mida võib lubada ainult vaeste kasuks, sealjuures harva ja erilistel juhtudel. Sellest võib ühelt poolt järeldada, et tegemist oli üsna haruldase nähtusega, teiselt poolt vaadatuna võinuks ju neid inimesi jätkuda, kes loteriist abi oleksid leidnud. Ka oli isegi siis, kui loteriid keelatud olid, võimalik seda keisri loal teha, kuid jällegi, pole teada, kui alati olid Vene keisrid seda luba andma. Vastuoluline seadus kestis 20. sajandini välja ja seetõttu on käesolevas töös keskendutud ajavahemikule 1830. aastad kuni 20. sajandi algus. 19. sajandi lõpus oli loterii muutunud üheks heategevate asutuste rahastusallikaks. Seadusandlus polnud loteriide suhtes sõbralikumaks muutunud. Ometigi paistab, et just siis korraldati loteriisid kõige sagedamini. Antud tööga soovin selgitada välja asjaolusid ja põhjuseid, mis viisid kahjulikuks tunnistatud loteriide lubamiseni ja levimiseni Vene impeeriumis. Selleks olen peaaesjalikult uurinud heategevate asutuste loteriitaotlusi ja ametivõimude vastuseid nendele, lisaks ülevaateid heategevate asutuste tegevusest.

Allikad

Käesoleva töö keskseks normatiivseks allikaks on Vene impeeriumi täielik seaduste kogu.²⁶ Tegemist pole üksnes normatiivse allikaga, sest lisaks seadustele on seal tihti välja toodud asjaolud ja mõttekäigud, mis kindla seaduse väljakuulutamiseni viisid.

Oluliseks allikaks loteriide lubamiseni viinud asjaolude kohta on Liivi-, Eesti- ja Kuramaa kindralkubernerite kantselei, Eestimaa kubernerite kantselei ja Liivimaa kubernerite kantselei fondides leiduvad säilikud. Samuti Tartu politseivalitsuse fondist pärit säilikud. Need koosnevad loteriitaotlustest, politsei ettekandest loteriitaotleja kohta, kubernerite vastusest loteriitaotlusele, kubernerite edastatud loteriitaotlustest siseministrile, siseministri vastusest.

24 Arjakas, K. (2011). Loto, loto: Eesti Loto 40. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda. 11–27

25 Arjakas, K. (2011). Loteriis rahastati Tallinnas vangla ehitust. Eesti Päevaleht, 30. aprill. Kasutatud: 17.08.2020, <https://epl.delfi.ee/kultuur/loteriist-rahastati-tallinnas-vangla-ehitust?id=51296269>

26 Полное собрание законов Российской империи. Собрание первое, т. I–XL (1649—1825). Санкт-Петербург. (1830) (edaspidi ПСЗ); Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе, т. I–LV (1825—1881). Санкт-Петербург. (1830-1884). (edaspidi ПСЗ II).

Samuti leiab nendest säilikutest heategevate asutuste põhikirju ja tsirkulaare siseministeeriumist.

Seltside tegevuse ajaloolistest ülevaadetest ja aastaaruannetest selgub kui olulist rolli loterii nende rahaasjades – seega tegevuses – mängis. Sissetulekute puhul on mõnikord loterii pandud ühte lahtrisse kontsertide ja muude üritustega, mis ei luba kindlalt määrata, palju nimelt loteriidest tulusid saadi.

Alates 1861. aastast oli kohustuslik loosimise ajast ja kohast ajalehes teada anda.²⁷ Arvatavasti sooviti oma loteriid reklaamida ka varem, millisel juhul on ajalehtedest võimalik saada teatav ettekujutus, kui levinud loterii tol ajaperioodil oli. Samuti on ajalehtedes kajastatud avalikku arvamust ja kurioosumeid. Ajalehtedest leiab ka seltside ja asutuste aruandeid tulude ja kulude kohta.

Struktuur

Esimeses osas annan ülevaate märkimisväärsimatest loteriidest Vene impeeriumis 18. sajandil. Näitan, kuidas kujunes loteriiseadus ja uurin, kuidas see töötas praktikas. Veel annan ülevaate mõnedest keisri poolt lubatud loteriidest 19. sajandi alguses.

Teises osas näitan, et loterii levimine Vene impeeriumis sai alates 1830. aastatest olulist hoogu juurde. Näitan, kuidas loterii levimuse Vene impeeriumis panustas Vene valitsuse Poola autonoomiat piirav poliitika ja kuidas loteriisid korraldati avalikkuse hea maitse kultiveerimiseks kaunite kunstide vallas. Selgitan, kuidas loteriid kujunesid tavaliseks tuluallikaks heategevatel asutustel. Samuti annan ülevaate loteriide maksustamisest.

Kolmandas osas toon välja 1870. aastatel ja 20. sajandi alguses ilmunud loteriisid piirava seadusandluse. Uurin, kuidas see mõjutas loteriide levimust, vaadates ennekõike heategevuslike loteriide üksiknäiteid. Osutan loteriide tähtsusele heategevate asutuste eelarves.

²⁷ Эстляндские губернские ведомости, 03.07.1861, 535–536 (Siseministri tsirkulaar, 14.04.1861).

1. Varasemad loteriid ja seadusandluse kujunemine

1. Loteriid 18. sajandi Tallinnas

Kuigi Peterburis oli 18. sajandi keskpaigas loterii kaunis haruldaseks nähtuseks, mille korraldamise võtsid ette mõned juhuslikud eraisikud, siis sama ei kehti kogu impeeriumi kohta. Samal ajal korraldati mitmeid kõrgemal tasemel organiseeritud ja edukaid loteriisid Tallinnas ja Riias. Tallinna raad on andnud juba 1722. aastal loa loterii korraldamiseks linna „jumalalaeka” heaks, mis kujutas endast erilist kassat hoolekande- ja hariduslike asutuste rahastamiseks. 1733. aastal korraldati loterii linna „ketrusmaja” heaks. See oli „logelevate ja kõlvatute” naiste parandusmaja.²⁸ 1746-1757 toimusid Tallinnas kolm loteriid, mis kõik mängisid olulist rolli vangla rajamisel. Samuti korraldati seal 1769. ja 1771. aastal loterii kirikute toetuseks.²⁹ Riias korraldas linn kaks loteriid kiriku taastamiseks 1724. ja 1734. aastal.³⁰ Need loteriid võtsid eeskuju muudelt Euroopa linnadelt, kuid ei saanud eeskujuks Venemaal korraldatavatele loteriidele. Linna korraldatud loteriid Venemaal tollal laiemalt ei levinud ja ei hakanud seda tegema ka hiljem. Loteriisse puutuva seadusandluse kujunemisel sai määravaks just nimelt Peterburis toimuv ning Tallinnas ja Riias 18. sajandil toimunud loteriide näol on tegemist kõrvalliiniga, mis kogupildist suuresti erineb. Esimene suurejoonelisem loterii, mis tõenäoliselt mõjutas Vene loteriipoliitikat veel pikka aega pärast oma lõppugi, oli riiklik loterii.

1.2 Lefort'i loterii

1759. aasta lõpust on teateid paari prantslase kohta, kes tegid valitsusele ettepaneku korraldada riiklik loterii. Valitsuse otsus selle kohta viibis ning prantslased jäid Peterburi talvituma, kusjuures elasid luksuslikku elu ja jäid võlgadesse. Ülemtseremooniameister Pjotr Lefort majutas nad enda juurde ja võttis nende loteriiplaani üle, muutis seal mõningaid punkte ja sai loterii peadirektoriks.³¹

1760. aastal kuulutatakse välja esimene riiklik loterii, millest saadavad tulud pidid minema sõjainvaliidide ülalpidamiseks. Uue ettevõtmise edus oldi äärmiselt optimistlikud ega nähtud võimalust, kuidas antud loterii läbi võinuks kukkuda. Piletite müük pidi toimuma hakkama Peterburis, Moskvas, Riias, Tallinnas ja Königsbergis. Samuti tuli vaadata, et soldateid, madruseid, traguneid, vabrikutöölisi ja igasugu alamast soost rahvast nendesse majadesse ei

28 Arjakas, K. (2011). 25

29 Müller, M. (2019). 111–113

30 Samas, 103

31 Петрова, П. Н. (1886). 615

lastaks, kus loosimised pidid toimuma hakkama. Pileti hind oli 11 rubla, mis samuti pidi alama rahva ettevõtmisest eemal hoidma. Loteriis oli 50000 piletit ja 37000 võitu, mis olid jaotatud nelja klassi. Neljandas klassis pidid kõik piletid võitma, kuid neljanda klassi loosimisest osa võtmiseks pidi varasematest klassidest võidetud olema *assignaat*. Need, kes esimeses klassis võitsid rahaahhinna või assignaadi, võisid osaleda teise klassi loosimises jne. Ehk ühe loteriipiletiga oli võimalik kolm klassi järjest raha võita või kolm assignaati võita, mis oleks andnud kolm rahavõitu viimases klassis.³² Piletite müümine, mis alguses edenes suure hooga, hakkas edaspidi nõnda venima, et isegi esimese klassi loosimisega ei saanud alustada. Loosimise viibimine kutsus omakorda esile nurinat ja loterijuhatus hakati süüdistama pettuses. Lefort oli sunnitud muutma loteriiplaani. Piletite hind langetati viiele rublale ja edaspidi pidi iganädalaselt toimuma hakkama väike loterii 50 piletiga ja viie võiduga.³³ See muudatus ei päästnud loteriid, nagu selgub neli aastat pärast loterii algust välja antud ukaasist, mis nägi ette riikliku loterii viimase klassi välja loosimise ja riigikassast raha eraldamise kõikide võitude kinni maksmiseks. Korraldatud loterii mitte ainult ei toonud kasu invaliididele, nagu oli oodatud, vaid tekitas seejuures olulist mainekahju riigile.³⁴ Nii lõppes esimene laiahaardeline loterii Vene impeeriumis krahhiga. Viimati viidatud seaduses on öeldud, et nimelt korraldusliku poole peal tehti palju vigasid. Tol ajal tuli läbikukkunud loteriisid ette mujalgi. Peamiselt loteriikorraldajate kogenematuse pärast ehk korralduslike küsimuste tõttu.³⁵ Arvatavasti mängis ebaõnnestumine olulist rolli valitsuse edasises loteriipoliitikas, sest tuluallikas, mille poole mitmed Euroopa riigid sagedasti pöördusid, jäi Vene impeeriumis pikaks ajaks põlu alla.

1.3 Seadusandluse tuum

1760. aastal ilmus senati korraldus konfiskeerida see kaup, mida majast majja veeti ja mille peale loteriisid korraldati. Selle ettekirjutuseni viis asjaolu, et sõltumata suurest arvust rätsepatest, kes Venemaal viibisid, ei suudetud mundripuuduse käes kannatavale armeele kiiremas korras mundreid õmmelda. Mure kerkis esile seitsmeaastase sõja käigus, kus selgus, et suurem osa rätsepaid tegelesid luksuskaupade valmistamisega ning armeeni jõudnud hädavajalik varustus oli kehva kvaliteediga või ei valminud üldse.³⁶ Niisuguse korralduse

32 ПСЗ, nr 11083 (15.07.1760).

33 Петрова, П.Н. (1886). 619–20

34 ПСЗ, nr 12098 (20.03.1764).

35 Rombach, G. (2018). 19; Ka Elizabethi-aegsel Inglismaal oli esimene riiklik loterii ebaõnnestumine. Selle põhjustena on välja toodud nähtuse uudsust, aga ka vastumeelsust ja usaldamatust võimude suunas. Vt: Dean, D. (2011). Elizabeth's Lottery: Political Culture and State Formation in Early Modern England. *Journal of British Studies*, 50(3), 587–611.

36 ПСЗ, nr 11158 (07.12.1760).

kõne alla tulemiseks pidi tegemist olema parasjagu levinud tegevusega. Tegemist oli esimese loteriisid reguleeriva seadusega, tõi küll, ainult kaudselt. Huvitav on seik, et loterii keelustamise asemel on ähvardatud kauba konfiskeerimisega. Selle taga võib aimata sallivat suhtumist loteriisse, mida eraldiseisvana ei peetud paheliseks. Oli ju ka selleks ajaks juba välja kuulutatud riiklik loterii sõjainvaliidide toetuseks.

1771. aastal, kui Katariina II kõrvu oli jõudnud kuuldus kellestki välismaalasest, kes Peterburis loteriid korraldas, keelatakse loterii terves impeeriumis ära. Vastavas ukaasis öeldakse, et sellised väljamõeldised mitte ainult vähimatki kasu ühiskonnale ei too, vaid on ka kahjuks igäühe isiklikele huvidele. Seepärast ei tohtinud mitte keegi ilma kõrgema valitsuse loata mingit sorti loteriisid korraldada. Samuti ei tohtinud levitada välismaiste loteriide pileteid ja Vene impeeriumi alamad ei võinud osa võtta isegi välismaal toimuvatest loteriidest.³⁷

Välismaiste loteriide piletite levitamise ja nendes osalemise keelamine oli tavapärane praktika nendes riikides, kus loterii levima oli hakanud. Seda sel lihtsal põhjusel, et raha riigist välja ei jookseks.³⁸ Samas tundub, et nii range keelu taga võis olla Katariina II isiklik ebasümpaatia loteriide suhtes, sest keelatud on igat sorti loteriid. 1764. aastal on Katariina II-le ette kantud ühest Moskva kaupmehest, kes riigikassast vekslite vastu laenu oli võtnud. Riik oli tema vara ära hinnanud, mida ta ei võinud odavamalt maha müüa, selleks et võlga ära maksta. Kauba müümine aga ei õnnestunud. Kaupmees mõtles, et tasuks kauba realiseerimist proovida loterii teel. Sellest plaanist kanti ette keisrinnale, kes keelas selliseid loteriisid korraldada, sest tegemist on ühiskonnale kahjulike väljamõeldistega. Keelati konkreetselt sellised loteriid, kus loositav kaup ja asjad on võla katteks riigikassasse üles kirjutatud.³⁹ Pisut pärast loteriide keelustamist terves impeeriumis on Katariina II-le tehtud ettekanne itaallaste kavandatud loteriist. Ettekande lõppu on kirjutatud: „Jumal tänatud, et me pole sellises olukorras, et riigikassa täitmiseks mõne tuhande rubla võrra peaksime rahvast ärgitama pillamisele ja andma tõuke kõigile sellest tulenevatele pattudele, ning seetõttu tuleb itaallastele ära öelda.“⁴⁰

Kuigi võimalus loteriid korraldada oli valitsuse loal teoreetiliselt olemas, ei leidu Katariina II ajast teateid suuremate loteriide kohta, mis on tema väljaütlemiste valguses igati usutav. 1782. aastal anti välja politseimäärus, mis pani paika loterii korraldamiseks vajalikud tingimused.

37 ПСЗ, nr 13585 (23.03.1771).

38 Gebhardt, I., & Korte, S. (Eds.). (2018). 19

39 ПСЗ, nr 12062 (01.03.1764).

40 Доклад о учреждении лотереи. (01.07.1771). Kasutatud 07.08.2020,

<http://ekaterina-ii.niv.ru/ekaterina-ii/dokumenty/doklad-o-uchrezhdenii-loterei.htm>

Politseivalitsus ei tohtinud lubada loteriipiletite levitamist, kui keiser polnud antud loterii korraldamiseks luba andnud. Kui aga paluti luba loosida välja raamat, hobune või midagi muud sarnast, siis juhul, kui midagi seadusevastast selles ei olnud, avaliku või isikliku kahju potentsiaali ei nähtud ja keegi kolme päeva jooksul sellega seoses kaebust ei esitanud ning politseivalitsus nägi, et vaesele isikule sellest kasu võib olla, võis ka politseivalitsus ise loterii lubada.⁴¹ Seega muutus loterii seaduse silmis teataval määral sallitavaks. Näiteks on Tartu politseivalitsus lubanud sõiduhobuse välja loosimise vaestemaja kasuks.⁴² Samuti on lubatud kuld- ja hõbeasjade välja loosimine kahe viletsusse sattunud perekonna kasuks.⁴³

1820. ja 1830. aastatel välja antud määrustes teatud linnade tulude ja kulude kohta on ühe tuluallikana nimetatud loteriimaksu.⁴⁴ Sealjuures on sätestatud, et loteriis asjade välja loosimine võib toimuda ainult valitsuse loal. Loteriisid kuni 1000 rubla väärtuses asjade peale võis lubada sõjakuberner, 1000-5000 rubla väärtuses asjade peale oli vaja läbi siseministeeriumi hankida kõigekõrgema luba.⁴⁵ 1837. aasta käsus tsiviilkuberneridele on muuhulgas öeldud, et viimased peavad jälgima, et loteriis asjade loosimist, välismaistest loteriidest teatamist ja piletite müümist muul juhul ei toimuks, kui valitsuse loal. Tsiviilkubernerid võisid siiski lubada loterii toimumist, kui asjade väärtus ei ületa 1000 rubla ja kõikide piletite hind ei ole sellest summast kõrgem. Muudel juhtudel oli vaja siseministeeriumist luba küsida. Sealjuures tuli silmas pidada et loteriisid võis lubada ainult harva, erilistel juhtudel, inimeste abiks, kellele nende olukorras muud abinõud ei leidunud.⁴⁶ Niisiis polnud lubamisel edaspidi oluline mitte ainult see, et sellest oleks kasu vaesele: loteriide levimise kontrolli all hoidmiseks nõuti ka erilisi asjaolusid, mida pole küll seaduses lahti seletatud.

1.4 Eraloteriid

Loteriide taotlejaks olid tihti käsitöölised, kes suutmata oma meisterdistele ostjat leida, olid kitsikusse sattunud. Näiteks on luba korraldada loosimine enda meisterdatud mööblitükkide peale palunud toolmeister Alexander Beilich'il Tartust. Olles oma ametis alles noor algaja, oli tal puudus tellimustest, mistõttu nappis ka rahalisi vahendeid. Politseimeistri sõnul võis teda

41 ПСЗ I, nr 15379 §68 (08.04.1782).

42 Dörptsche Zeitung, 16.08.1811, 6

43 Dörptsche Zeitung, 10.01.1812, 6

44 Nt: Moskva ПСЗ, nr 29423 (13.04.1823); Miitavi ПСЗ, nr 6477 (07.11.1833). Veel said 1820. ja 1830.

aastatel õiguse loteriid maksustada Peterburi, Simbirsk, Herson jm. Vt: Свод Законов XIV (1842). Уст. о пред. и прес. прест. nr 394.

45 ПСЗ, nr 6477 (07.11.1833).

46 ПСЗ II, nr 10303 §67 (03.06.1837).

tõepoolest vaeseks nimetada ja lubades tal loterii korraldada, saanuks ta tarviliku abi osaliseks.⁴⁷ Talle on lubatud korraldada loterii mööblile 1000 rubla väärtuses.⁴⁸ Analoogne lugu oli laudsepp Moikon'iga Tallinnast. Temagi oli algaja ja kurvastavas olukorras, kuivõrd Tallinnas oli raske leida ostjat enda meisterdatud 225 hõberubla väärt tammepuust kirjutuslauale.⁴⁹ Temagi taotlus rahuldatakse.⁵⁰ Nagu öeldud, olid kõiksugu käsitöölised tihedad loteriilubade taotlejad. Reeglina on need loteriitaotlused ka rahuldatud, kui taotleja vaesust kinnitust leidis. Kallimate asjade välja loosimiseks ainult viletsast seisundist ei piisanud. Tartus elav pillimeister Thomas Mirsalis ei suutnud oma pere enam üleval pidada, kuna läbimüük oli vilets. Soovis loosida välja kaks klaverit väärtusega 1900 rubla, vastasel juhul oleks ta olnud sunnitud kerjama minema.⁵¹ Tartu raad on kinnitanud tema vaesust ja asjaolu, et Tartus on keeruline kalleid instrumente maha müüa.⁵² Paraku ei näe siseminister selles taotluses mingeid lugupidamist äratavaid asjaolusid, mis lubaksid mitte arvestada seda, et loteriid on kahjulikud ja neid tuleb lubada nii harva kui võimalik.⁵³

Sagedasti esitasid loterii korraldamiseks palve ka leskunud naised, kes olid abikaasa kaotamisel täbarasse olukorda sattunud. Näiteks proua Nowack, kelle abikaasa oli Tartu linnas tegutsev kullassepp. Tema suri pika haiguse tagajärjel, jättes proua Nowacki ja kolm last, kellest kaks olid ilma hariduseta, viletsasse majanduslikku seisut. Veel jäi temast maha hulk kuld- ja hõbeasju, kuna tellimusi oli nappinud.⁵⁴ Proua Nowackile on lubatud loosida välja 1000 rubla väärtuses kuld- ja hõbeesemeid. Piletite müük ei kulgenud muuseas nii edukalt, kui oodati.⁵⁵ Lesestunud kullassepa naisele on lubatud välja loosida mehest alles jäänud kullast ja hõbedast esemed 300 hõberubla väärtuses.⁵⁶ Samas kallima vara puhul ei ole loteriitaotlust rahuldatud: kui oli tarvis siseministri luba vabrikandi lesele Riias, kellele jäänud kinnisvara oli muutunud kuluallikaks, mida oli keeruline maha müüa, luba ei anta, kuna polnud piisavalt erilised asjaolud.⁵⁷

Üks näide, kus ollakse lähedal loa saavutamisele hinnalisema vara välja loosimiseks on järgmine:

47 RA, EAA.291.1.7033 (Raport, Tartu politseimeister Riia sõjakubernerile, 18.02.1839).

48 Samas (Riia sõjakuberner Tartu politseivalitsusele, 23.02.1839).

49 RA, EAA.29.3.1864 (Raport, Tallinna politseivalitsus Eestimaa tsiviilkubernerile, 21.02.1863).

50 Samas (Eestimaa tsiviilkuberner Tallinna politseivalitsusele, 25.02.1863).

51 RA, EAA.291.1.6589, 9–9p (T. Mirsalis Riia sõjakubernerile, 19.06.1837).

52 Samas, 10 (Tõend, Tartu justiitsbürgermeister Helwig, 17.06.1837).

53 Samas, 17–17p (Siseminister Riia sõjakubernerile, 11.09.1837).

54 RA, EAA.291.1.8133, 17p (Kuldesemete nimekiri).

55 Samas, 8 (Raport, Tartu politseimeister Riia sõjakubernerile, 11.03.1844).

56 RA, EAA.1880.2.749 (Riia sõjakuberner Tartu politseivalitsusele, 24.11.1856).

57 RA, EAA.291.1.7033 (Siseminister Riia sõjakubernerile, 30.06.1839).

1838. aastal on siseminister pöördunud Riia sõjakubernerite poole, kuna Eleonora Krõlova, 9. klassi ametniku lesk, oli avaldanud soovi välja loosida endale kuuluv Riias paiknev maja, mis oli hinnatud 4480 hõberublale. Siseminister, austusest proua Krõlova abikaasa 33-aastase teenistuse vastu ja samapalju võttes arvesse viimasest maha jäänud arvuka perekonna viletsust, mis oli süvenenud kuhjuvate võlgadega, kui ka selle tõttu, et pärast mehe surma naisele jäänud teenijaskond muutus pärisorjuse kaotamisega Liivimaal 1819. aastal vabadeks inimesteks, kuid pidades samal ajal silmas seda, et loteriisid lubatakse ainult vaestele inimestele, palub täpsemaid andmeid proua Krõlova varade ja eluviisi kohta ning nende põhjal teatada, kui palju ta väärib austust.⁵⁸ Sellest kirjast selgub üks asjaolu, mis võis olla piisavalt eriline saavutamaks loteriitaotluse rahuldamist. Abikaasa kaotamine üksinda, kuigi erakorraline sündmus, oli loteriitaotluse juures ainult niipalju oluline, kuivõrd see temast mahajäänutele viletsust kaasa tõi. Lahkunud abikaasa teenistuses oldud aeg osutub aga oluliseks asjaoluks, mis on siseministri loterii lubamisele lähemale viinud. Paraku ei selgu, kas proua Krõlovale lubati oma maja välja loosida. Liivimaa kuberner on koostanud raporti proua Krõlova kohta, mille järgi too oli ülla ja laitmatu käitumisega, seltskonnas väga austatud. Tal olid küll võlad, aga mitte liiga suured. Kui kõrgem valitsus pidanuks lubama loterii korraldamise arvestades tema abikaasa teenistust ja suurt peret, siis mingeid takistusi ei olnud.⁵⁹ Võimalik, et proua Krõlova majanduslik olukord polnud piisavalt vilets, et võinuks loteriid lubada, kuid lisaks vaesusele nõutavaid tingimusi paistab ta täitvat.

Luba loterii korraldamiseks on taotlenud ka Tartu juhtiv õigusteadlane Friedrich Georg von Bunge. Ta oli mõned kuud enne ülikoolis töö kaotamist ostnud maja Tartusse.⁶⁰ Kuigi ostmise hetkel polnud tal varandust ja olid väiksemad võladki, siis seoses määramisega õigusteaduskonna dekaaniks, olles juba varem määratud ülikooli raamatukogu direktoriks, olid ta sissetulekud kasvanud, mistõttu oli ta sõandanud osta tervenisti laenatud raha eest. Isegi 1842. aasta sissetuleku ülejäägid kasutas ta maja remontimiseks, plaanides muretult võla hiljem tasapisi ära maksta. Bunge väljavaated hävinesid, kui ta 1842. aasta lõpus jäi ilma oma ametist, ning oma aastase sissetuleku langusega 2300 hõberublalt 934 hõberublale sattus ta oma suure perega üsna rasketesse oludesse. Ta oli sunnitud elatise leidmiseks lahkuma Tartust ja jätma maha maja, mis kuulus talle ainult nimeliselt, kuivõrd ta oli kogu maja hinna võlgu. Maja tõi talle nüüd kahju ja ta kartis, et laenuandjad võivad selle maha müüa tegelikust väärtusest väiksema hinnaga. Ainukese lahendusena oma viletsale olukorrale nägi ta loteriid.

58 EAA.291.1.6822, 26–26p (Siseminister Riia sõjakubernerile, 10.07.1838).

59 Samas, 32–34p (Raport, Liivimaa tsiviilkuberner Riia sõjakubernerile, 08.10.1838).

60 Ameti kaotamiseni viis Bunge isiklik konflikt ülikooli kuraatoriga, kuid mitte ainult. Vt: Järvelaid, P. (1998). Bunge sajand ja sajand Bungeta. *Ajalooline ajakiri*, 3 (102), 22–23.

Bunge plaan nägi ette 520 piletit hinnaga 5 hõberubla tükk. Peavõiduks oli maja. Lisaks oli Bunge valmis välja loosima osa oma raamatukogust, nimelt Ersch-Gruber entsüklopeedia ja mõned hinnalised ajaloolised ja juriidilised teosed, et oleks rohkem auhindu.⁶¹ Eestimaa tsiviilkuberner kinnitab, et Bunge oma suure perega kitsikuses on ja lisab, et selle loosimise eesmärk pole tulu teenida, vaid võlausaldajaid lepitada ja see loos tooks Bungele tema olukorras kergendust.⁶² Bunge olukorra kirjeldus Eestimaa tsiviilkubeneri heakskiiduga esitati siseministrile otsuse tegemiseks.⁶³ Siseminister keeldub luba andmast: „Pidades silmas, et loteriid üldse on tunnistatud seadusega kahjulikuks ning lubatakse ainult vaestele inimestele harvadel, erilist lugupidamist väärivate juhtumite puhul, ja mitte leides Bunge palves piisavalt aluseid tema kasuks seadusest kõrvale kaldumiseks [...] ei või tema taotlust rahuldada.”⁶⁴ Võiks arvata, et kui juba Bunge, seadust hästi tundva mehena, nägi ainukese väljapääsuna olukorrale loteriid, siis kuulus ta tõesti inimeste hulka, kellele nende olukorras muud abinõu ei leidunud. Bunge juhtub näitab, kui rangelt hoiduti loteriisid kallima vara peale lubamast.

Toodud näidetest võib täheldada mõningat ebakõla siseministri ja kuberneride arusaamises loteriiseadusest. Eesti- ja Liivimaa kubermangudes lubati kuni 1000 rubla väärtuses loterii korraldada, kui sellest viletsuses olevale inimesele kasu võis olla, otsimata taotlustes erilisi asjaolusid. Samal ajal siseminister ei kipu loteriitaotlusi rahuldama paljalt seetõttu, et sellest kitsikuses olevale inimesele abi võinuks olla. Olulised olid ka erilised lugupidamist äratavad asjaolud, mis jäävad endiselt üsna määratlematuks, kuid millest ühena selgus lahkunud abikaasa pikk riigiteenistuses oldud aeg. Eraloteriisid lubati veel korraldada 1860. aastateni, siis on ministrite komitee võtnud nõuks lubada loteriide korraldamist nende teada-tuntud kahjulikkuse tõttu ainult heategeva või muu taolise eesmärgiga seltsidele ja asutustele, millel see õigus põhikirja järgi olemas oli.⁶⁵

1.5 Keisri loal korraldatud loteriid 19. sajandi alguses

Märkimisväärsemate loteriide korraldamine nõudis keisri luba. Teated nende kohta on harvad ja tundub, et keiser andis loa üpris erakorralistel juhtudel. 1804. aastal on ministrite komitee keisri kinnitusel lubanud õuenõunik Grigorii Pohhodjašinil välja loosida oma raamatukauplus.⁶⁶ Tegemist oli mehega, kes oli vasetööstuse ja viinapõletamisega rikkaks

61 RA, EAA.291.1.8133, 2-3 (F. G. von Bunge Eestimaa tsiviilkubernerile, 14.02.1844).

62 Samas, 1p (Eestimaa tsiviilkuberner Riia sõjakubernerile, 25.02.1844).

63 Samas, 4-4p (Riia sõjakuberner siseministrile, 06.03.1844).

64 Samas, 7-7p (Siseminister Riia sõjakubernerile, 16.03.1844).

65 RA, EAA.291.1.12029, 5-5p (Siseminister Liivi-, Eesti- ja Kuramaa kindralkubernerile, 02.03.1867).

66 Журналы Комитета министров. Царствование императора Александра I, 1802-1826 гг. Т. 1: 1802-1810 гг. Санкт-Петербург: Тип. В. Безобразова и К°. (1888). 96

saanud isalt suure varanduse pärinud, kuid seejärel ruineerunud. Tema ainukeseks varanduseks oli jäänud raamatukauplus, kus leidis raamatuid 500000 rubla väärtuses. Kavatseti jagada välja 35000 piletit 10 rubla tükk. Ükski pilet ei pidanud kaotama ja 20 protsenti tuludest pidi minema hoolekandeesutuste kasuks.⁶⁷ Peaaühinnaks oli 10000 rubla väärtuses raamatuid. Tegemist oli esimese sellist laadi ettevõtmisega Venemaal. Väidetavalt keiser ise ostis 1000 piletit, millele langenud võidud läksid õppeasutuste kasuks.⁶⁸

Veel üks tähelepanuväärne keisri loal korraldatud loterii loosimine on toimunud 1823. aastal. Rahalisi auhindu oli 1322000 assignaaturbla väärtuses, kuid põhiahinnaks oli kinnisvara, mis paiknes Nižni Novgorodi, Orjoli ja Tula kubermangudes, sealhulgas ca 4600 hinge.⁶⁹ Tegemist oli 1821. aastal surnud riiginõukogu liikme krahv Nikolai Nikolajevitš Golovini, maadega. Ta oli olnud suur keigar ja pillaja ning sugulased keeldusid tema pärandist, kuna selle juurde kuulusid meeletud võlad. Laenuandjate rahuldamiseks mõtles valitsus ise välja lahenduse loterii näol ning viimase korraldamiseks loodi 1821. aastal kõrgetasemeline komisjon.⁷⁰ 40000 rubla antud loteriist saadud tuludest läks Meditsiinilis-filantroopilise komitee kasuks.⁷¹

1818. aastal on Moskvas asuva Golitsõnskaja haigla kasuks välja loositud 141 maali, 4500 piletit, igaüks hinnaga 10 rubla.⁷² Haigla galeriisse kuulus varem üle 400 teose, millest enamik leidsid ostja oksjonil. 141 maali, mis välja loositi, ei olnud endale ostjat leidnud. Loterii korraldamine võimaldas haiglal avada uue osakonna.⁷³ Loteriipileteid levitati muuhulgas ka Tartus.⁷⁴

Neid kolme keisri loal korraldatud loteriid ühendab heategev külg – tulu hoolekandeesutustele, Golitsõnskaja haigla Moskvas oli vaeste haigla, kus raviti tasuta küsimata, Meditsiinilis-filantroopilise komitee üks ülesandeid oli puudustkannatajatele meditsiinilise abi osutamine. Samuti on neil loteriidel võrdlemisi kõrge piletihind, mis võis

67 Карнович, Е. П. (1885). Замечательные богатства частных лиц в России. Санкт-Петербург: А.С. Суворин. 212–213

68 Dörptsche Zeitung, 26.06.1804, 5–6

69 RA, EAA.29.1.1166 - Loteriikuulutus

70 Дюжако, А. М., Александров, А. В. Село Воротынец и его Спасская церковь. Nižni Novgorodi oblasti omavalitsuse ametlik portaal. Kasutatud 25.07.2020, <http://voroty nec.omsu-nnov.ru/?id=8082>

71 П. И. Лыкошина (1901). Благотворительная Россия: история государственной, общественной и частной благотворительности в России. Санкт-Петербург: С.-Петербургская электропечатня. 272

72 RA, EAA.1880.2.124 (Teade loterii kohta, Moskva Golitsõnskaja haigla direktor vürst Golitsõn, dateerimata).

73 Долгов, С. О. (1902). Сто лет Голицынской больницы в Москве, 1802 – 22/VII – 1902. Москва: Изд. князя С. М. Голицына. 35–36

74 RA, EAA.1880.2.124 (Riia sõjakuberner Tartu politseimeistrile, 18.10.1818).

olla määratud hoidmaks eemal vaesemat rahvast või vältimaks suurema hulga piletite valmistamise ja realiseerimisega seotud riske. Samuti võib kergesti ette kujutada, et nende loteriide auhindade maha müümine oma väärtusele vastava hinnaga võis keeruline olla, mistõttu loteriile ei olnud head alternatiivi. Keisri loal toimus loteriisid hiljemgi, siis küll peaaesjalikult mõne asutuse kasuks.

2. Loterii jõuab laiemale publikuni

Seadusandlusest tulenevalt oli loteriide levik Vene impeeriumis raskendatud. Suurema väärtusega vara väljaloosimiseks oli luba keeruline saada, väiksema väärtusega asjade loosimist lubati küll kergekäelisemalt, kuid ainult erasikute irregulaarsetele loteriitaotlustele tuginedes ei saanud loterii jõuda laiemale publikuni. Eraloteriide kõrvale ilmusid 1830. aastatest alates erinevatel viisidel muudki loteriid, mis erinesid eraloteriidest selle poolest, et nad olid regulaarsemad, suuremad ja menukamad.

2.1 Poola loterii ja välismaised loteriid

1834. aastast on pärit üks ministrite komitee määrus seoses Varssavi klassiloteriiga, mille pileтите levitamise üle Vene Impeeriumis kerkis põnev arutelu. Tekkis küsimus, kas Varssavi loterii pileteid võib üle impeeriumi levitada, kuivõrd välismaiste loteriipileтите levitamine oli impeeriumis keelatud. Keiserliku manifesti (14.02.1832) järgi ei oleks tohtinud Poola Kuningriiki välisriigiks lugeda. Siseminister leidis, et kuna antud loteriid korraldatakse keisri loal, siis pileтите levitamine üle impeeriumi ei nõua eraldi luba. Kuivõrd aga tolliteenistusel oli korraldus Vene alamate juurest leitud välismaised loteriipiletid konfiskeerida, pöördus siseminister finantsministri poole selgitamiseks, kas ka Varssavi loterii piletid lähevad konfiskeerimisele. Finantsminister vastas, et välismaiste loteriipileтите keelamisel ei peetud silmas niivõrd nende «välismaisust», kuivõrd loteriide kahjulikkust üldse. Sellepärast ei või Varssavi loterii pileтите avalikku levitamist Venemaal lubada ilma eraldi loata. Ta lisas, et valitsus, kuigi teadlik, et loteriide korraldamisest saadavad tulud võiksid olla märkimisväärsed, oli pidanud kinni reeglist mitte pöörduda selle tuluallika poole ja ilmutanud äärmist ettevaatlikust loteriide lubamisel. Lubades Varssavi loterii pileтите levitamist ja sealjuures nende tulude Venemaalt välja viimist, mille kogumisest valitsus ise oli keeldunud, oleks senine loteriipoliitika mõttetuks tunnistatud. Lõpuks otsustati siiski mitte arvestada Varssavi loterii pileteid kui välismaised ja lubati nende levitamine Venemaal. Sealjuures arvestati, et antud loterii pileteid mõnedes kubermangudes juba avalikult müüdud oldi ning kohalikud võimud seda ei takistanud, kuna teadsid, et loteriil on keiserlik luba. Eelkõige ei tohtinud aga Poola Kuningriiki mingiski aspektist välisriigiks lugeda ja sealse loterii pileтите levitamine keelamine Venemaal võinuks anda alust vääradele juttudele Poola eripärasusest.⁷⁵ Tol ajal püüdsid Vene võimud plaanipäraselt hävitada kõike seda, milles väljendus Poola Kuningriigi autonoomia: likvideeriti Seim, Riiginõukogu, Poola Kuningriigi kõrgemad

⁷⁵ ПСЗ II, nr 7642 (11.12.1834).

kohtuinstantsid ja armee ning pandi kehtima rubla.⁷⁶ Tuleb välja, et selles poliitikas oldi nii järjepidev, et tehti erand enda loteriipoliitikas.

Välismaiste loteriipiletite levitamise keelatus üle arutledes viitavad ministrid üle 60 aasta vanusele Katariina II ukaasile, millega kõik loteriid terves impeeriumis ära keelati, kuna neid ühiskonnale kahjulikuks peeti. Pooleldi oli see ukaas lakanud kehtimast juba 50 aasta eest koos politseimääruse ilmumisega, millega loodi võimalus väikeste eraloteriide korraldamiseks. Selgub, et peeti endiselt kinni väga moraalsest seisukohast ja Katariina II hoiak loteriide suunas polnud poole sajandi jooksul kuhugi kadunud.

Varsti korraldatakse Poolas teinegi loterii, mille pileteid tahtsid korraldajad ka üle impeeriumi müüa. Seda enam aga ei lubata ja kubernere manitsetakse olema tähelepanelikud, et nende hallatavatel aladel nende piletite müüki ei teostataks.⁷⁷ Tähendab, et Poola Kuningriigi loteriisid enam Vene impeeriumi loteriidega võrdväärsedeks ei loetud. Kõnealuse loterii piletite müük Vene impeeriumis lubatakse küll hiljem keisri poolt.⁷⁸ 1840. aastast pidi Poola klassiloterii piletite müümine Vene impeeriumis ära lõppema ja tuli taastada loteriisid keelav seadus, lubamata erandeid.⁷⁹ Ei saa öelda, et erandeid mitte lubav keeluseadus oleks taastunud, sest keiser ise andis edaspidigi lubasid muude erandlike loteriide korraldamiseks.

Lisaks Poola loteriile, mille pileteid vahepeal impeeriumis levitati, puututi kokku teistegi välismaiste loteriidega. Levinud inimestele kirjade saatmine, mis kutsusid neid välismaisest loteriist osa võtma. Sealjuures võis kirja saaja näol olla tegemist üsna tähelepandamatu inimesega, mis ei tähenda, et kirju saadeti suvaliselt laiali. Kirjasaatjad olid eelnevalt hankinud infot inimese majandusliku seisukorra kohta, et siis „päästev ölekõrs” saata. Need võisid olla näiteks Austria loteriid, milles kinnisvara välja loositi, aga ka Preisimaa ja Hamburgi klassiloteriid.⁸⁰ Igasuguste välismaiste loteriipiletite levitamist impeeriumis muidugi ei sallitud. Nende leviku piiramiseks konfiskeeriti need piiril vene alamatel ja pandi hoiule välismaalaste puhul. Sealjuures jälgisid tolliametnikud vene alamatelt konfiskeeritud piletite puhul ega neile võitu ei lange, mispuhul auhind välja nõuti.⁸¹

76 Ф. Г. Зуев, В. А. Светлов, С. М. Фалькович. (1993). Краткая история Польши. С древних времен до наших дней. Москва: Наука. 100-101

77 RA, EAA.291.1.6492, 1–1p (Siseminister Riia sõjakubernerile, 10.11.1836).

78 Samas, 4 (Siseminister Riia sõjakubernerile, 25.02.1837).

79 ПСЗ II, nr 11043 (10.03.1838).

80 Иллюстрация: еженедельное издание всего полезного и изящного, 24.05.1847, 296

81 ПСЗ II, nr 8390 (03.09.1835).

2.2 Kunstiloteriid

Väga menukateks osutusid 1830. aastatel Peterburis korraldama hakatud loteriid, kus auhindadeks olid kunstiteosed. Kuidas jõuti nende korraldamiseni ja mis oli nende eesmärk selgub keisri kinnitatud ministrite komitee määrusest lubada alaliste loteriide korraldamine Kunstnikke Kannustavale Seltsile (Общество поощрения художников). 1837. aastal pöördub Kunstnikke Kannustava Seltsi esindaja siseministri poole sooviga korraldada alalisi kunstiloteriisid nii tihti kui võimalik, sealjuures mitte piirdudes 5000 rublaga – hind, mida ei tohtinud väljaloositavate kunstiteoste väärtus ületada seltsi eelmisel aastal korraldatud esimesel suurel loteriil – vaid loosides välja kunsti, mille väärtus on 10000 ja rohkem rubla, kuid mitte enam kui 25000 rubla. Ta viitab seltsi põhikirjale, kus seltsi eesmärkidena oli määratletud kaunitele kunstidele kaasa aitamine Venemaal, Vene kunstnike kannustamine ja nende ande tunnustamine. Seal oli samuti kirjas, et seltsi komitee aitab kunstnikel turustada oma teoseid näituste organiseerimisega, kaupluste asutamisega ja loteriide korraldamisega seltsi liikmete vahel. Neid loteriisid oli selts ka igal aastal korraldanud, aga kuna liikmete arv oli piiratud, siis need loteriid jäid pisikesteks. Samal ajal kunsti müümine toimus aeglaselt ning viimast oli kogunenud juba 50000 rubla väärtuses. Arvestades, et kunsti tehakse kogu aeg juurde ja olemasolevad kunsti realiseerimise viisid olid edutud, soovitigi alaliste suurte loteriide poole pöörduda. Tõestusena kunstiloteriide kasulikkusest tuuakse Preisimaa, Saksamaa ja Prantsusmaa, kus levitati sel viisil kunsti kõigis ühiskonna kihtides, mis tõi kaasa tellimuste kasvu kunstnikele ja samal ajal kannustas teadmine, et kunst ei jää töökotta tolmuma, kunstnikke looma ka tellimata teoseid. Kunstiloteriide lubamisel on võetud arvesse seda, et kunstiloteriid võivad olla kasulikud, sest nad kultiveerivad avalikkuse maitset kaunite kunstide vallas ja annavad indu kodumaistele kunstnikele.⁸² Kunstnikke Kannustava Seltsi korraldatud loteriid olid üsna edukad ning 10000 ja enama rubla väärtuses kunstiteoste peale neil ei tarvitsenudki pikalt loosimisi korraldada. 1847. aastal korraldatakse juba seitsmendat loteriid, milles läks loosimisele 53 kunstiteost 6000 rubla väärtuses. Pileteid oli 4000 hinnaga poolteist rubla tükk.⁸³ Kunstiloteriisid korraldati ka Moskvas, kus selline luba oli antud Moskva Kunstiseltsile. Oli vajalik ainult jälgida, et välja loositavate kunstiteoste väärtuste summa ei ületaks 5000 rubla.⁸⁴

Peterburi kunstiloteriide edust hoolimata jäi valitsus ettevaatlikuks sarnaste loteriide lubamisel. Kui Imperaatorlik Kunstiakadeemia (Императорская Академия художеств) on

⁸² ПСЗ II, nr 10249 (18.05.1837).

⁸³ Иллюстрация: еженедельное издание всего полезного и изящного, 09.08.1847, 81

⁸⁴ ПСЗ II, nr 17196 (01.11.1845).

avaldanud soovi Kunstnike Kannustava Seltsi eeskujul korraldada loteriisid paljude kogunenud kunstiteoste peale, mille autorid olid juba surnud, ning mida oksjonil tulusalt maha müüa ei saanud, on neile ära öeldud. Kui Kunstnike Kannustavale Seltsile tehti pakkumine oma loteriisse kaasata kunstiteoseid, mis talle ei kuulunud, kuid millest saadud tuludest oleks läinud osa tema hüvanguks, siis seda keeldus valitsus lubamast.⁸⁵ Mõlemal juhul oleks kaasa aidatud kunsti levitamisele ühiskonnas ja toetatud kunstnike endeid. Üks selgitus, miks neid loteriisid ei lubatud, tuleb seadusandlusest, kus oli öeldud, et loteriisid võib lubada võimalikult harva. Ehk oligi Kunstnike Kannustavale Seltsile lubatud loteriidega, eriti arvestades nende menu, „loteriilimiit” täis saanud.

Juhtus ka hoopis harukordseid loteriisid, mille korraldamiseks oleks ilmselt loa saanud väga kitsas isikuring. 1838. aastal Tsarskoje Selos Aleksandri palees loositi välja Karl Brüllovi maal „Vassili Žukovski”. Saadud 2500 rubla eest osteti vabaks pärisori Tarass Ševtšenko, kellest sai suur kirjanik ja kunstnik. Sellest loteriist võtsidki osa peamiselt keiserliku perekonna liikmed.⁸⁶

2.3 Loteriid heategevate asutuste kasuks

1830. aastatest alates hakati heategevatele asutustele loteriide korraldamisega seoses privileege kinnitama. Levinuima privileegina üldisest seadusandlusest ei nõutud protsentide maksmist linnale ja erinevatel põhjustel laostunute kapitali hüvanguks, mõnel juhul on antud ka õigus korraldada loterii iga-aastaselt või mitte kaasata nende korraldamisse politseid.⁸⁷ Maksuvabastuse puhul pole tegemist millegi erakordsega, heategevad asutused olid tollal vabastatud muudestki maksudest.⁸⁸ Teisest küljest ei vabastatud loteriilõivudest kõiki heategevaid asutusi, mis viitab sellele, et ei soovitud loteriid muuta loomulikuks vahendiks, mille poole rahanappusesse käes kannatavad heategevad asutused pöördusid.

Alaliste erandite olemasolust tuleneb, et seadust ei järgitud mitte ainult punktides, mis nõudsid lõivu maksmist, vaid ka punktis, mis nõudis, et loteriisid „teada-tuntud kahjulikkuse” tõttu lubataks nii harva kui võimalik. Asutuste ja seltside määrustikku kinnitatud õigus

85 Северюхин, Д. (2008). 80

86 Соколов, А., Зимин, И. (2015). Благотворительность семьи Романовых. XIX – начало XX в. Повседневная жизнь Российского императорского двора. Санкт-Петербург: Русская тройка. 71–73

87 Loetelu privileegi pälvinud seltsidest ja asutustest leiab: Устав о предупреждении и пресечении преступлений : (Св. зак. т. 14, изд. 1857) : Доп. и изм. по Продолж. 1863, 1864, 1868, 1869 и 1871 гг. : С разьясн. по Уложению о наказаниях изд. 1866 г. и по Уставу о наказаниях, налагаемых мировыми судьями. Москва: тип. Т. Рис. (1872). Mõned asutused, mis õiguse said, pole seal kirjas.

88 Lindenmeyr, A. (1990). Voluntary Associations and the Russian Autocracy: The Case of Private Charity. *The Carl Beck Papers in Russian and East European Studies*, 807, 1–64. 21

loteriisid korraldada muutis loterii normaalseks, ootuspäraseks. Mõnede asutuste puhul pandi paika, et nad võivad korraldada loterii igal aastal. Näiteks vaeste ja rikutud laste kasvatusasutus Narvas evis õigust igal aastal loosida välja asutusele annetatud või kasvandike endi poolt valmistatud asjad lõivu maksmata kuni 1418 hõberubla väärtuses.⁸⁹ Heategevatel asutustel olid alatasa rahamured ja pidevalt otsiti uusi sissetuleku allikaid. Kui ühele asutusele anti privileeg, siis ei jäänud see märkamata ja ajendas samu privileege taotlema. Nende privileegide hankimine toimuski üldiselt heategevate asutuste endi initsiatiivil, kuid näiteks avalike hoolekandeesutuste haldusalas olevatele orbudekodudele laiendati kõigile vabastust loteriimaksu maksmisest pärast seda, kui Arhangelski orbudekodule see privileeg kinnitati.⁹⁰

Erakordselt helde erandi osaliseks sai Peterburi lastevarjupaikade nõukogu, mis sai enda all asuvate asutuste kehvade vahendite parandamiseks õiguse korraldada igal aasta loterii, mille suurus ja auhindade valik oli samuti algselt nende otsustada.⁹¹ 1839. aasta lõpus kuulus nende alla kaheksa lastevarjupaika rohkem kui 900 hoolealusega. 1858. aastal juba 19 varjupaika ja kuus orbude osakonda koos enama kui 3000 hoolealusega. Selle aja jooksul oli nende asutustes toetust saanud juba üle 24000 lapse. Keskmiselt läks lapse peale 20 hõberubla aastas. Peamiseks tuluallikaks olid loteriid, korjanduskarpi kogutud annetused, laekumid riigikassast ja eraannetused.⁹² 1847. aastal on kirjutatud, et arvestatav osa kuludest (kuni 27000 hõberubla) Peterburi laste varjupaikades kaetakse loteriidest saadud tuludega. „Juba sellest on näha, kuivõrd tähtis on see loterii pealinna vaesemale rahvale; iga 20 piletit ehk 15 hõberubla kujutab endast last, kes saab nägijaks varjupaiga kristliku katuse all, keda õpetatakse usus ja kõlbluses, kes omandab enda olukorra parandamiseks vältimatuid teadmisi ja kasulikke oskusi käsitöös. Ta pannakse riidesse, toidetakse, hoitakse tervena ning hoitakse lahus kõlvatuse, patu ja jõhkruuse eeskujudest terveks aastaks [...] 15 hõberubla eest!” Loteriidele eelnes väljaloositavate asjade väljapanek, mis oli väga populaarne. Seal olid laste enda tehtud esemed ja annetatud asjad, millest osa olid pärit keiserliku perekonna liikmetelt. Auhinnafondi on kirjeldatud järgmiselt: „Võib-olla võidetakse väike asi, mis on väärt rubla või kaks, aga võib ka võita asja, mida mingi raha eest osta ei saaks. Uhke sirmiportjääri või türgi diivani, mis on ömmeldud kahekümne kõige aristokraatlikuma, kaunima ja heategevama käekese poolt. Võib võita asja, mis on hindamatu, kuna on kingitud keisrinna või tema

89 Воспитательное заведение для бедных и нравственно-испорченных детей в городе Нарве. ПСЗ II, nr 22585 §15 (17.09.1848).

90 ПСЗ II, nr 15329 (24.02.1842).

91 Детские приюты Ведомства учреждений имп. Марии. (1839–1889 г.): К пятидесятилетию со времени изд. Положения о дет. приютах 27 дек. 1839 г. Санкт-Петербург: Типография Шредера. (1889). 33

92 Санкт-Петербургский Совет детских приютов. Peterburi heategevuse entsüklopeedia. Kasutatud 08.05.1820, <http://encblago.lfond.spb.ru/showObject.do?object=2853475699>

pereliikme poolt.⁹³ Mõnel aastal on nõukogul õnnestunud saada luba eriti suure loterii heaks. Näiteks 1868. aastal on korraldatud loterii 400000 piletiga 1 rubla tükk. Auhindadeks olid sealjuures võidulaenu piletid.⁹⁴ 1881. aastaks on neil hoolealuseid 5000 ja korraldatakse 43. loteriid 50000 piletit hinnaga 1 rubla tükk. Auhinnafondi kuulub 600 asja. Loteriipileteid on võimalik osta ka paljudes teistes linnades, nt Kiievis, Riias, Arhangelskis, Tallinnas ja veel paljudes linnades.⁹⁵ Loteriipiletite levitamine üle impeeriumi oli üsna tavaline. Näiteks müüdi Eestimaa kubermangus pileteid Moskva Evangeelse orbude kooli kasuks korraldatavale loteriile.⁹⁶ 1873. aastal on Liivi-, Eesti-, ja Kuramaal levitamiseks saadetud 2000 loteriipiletit Kaukaasias ja Lõuna-Kaukaasias asuvate heategevus- ja kasvatusasutuste kasuks.⁹⁷

1852. aastal, pärast seda kui üks heategev asutus oli taotlenud luba korraldada loterii asutusele annetatud asjade ja vara peale väärtuses 100000 rubla ja mille puhul taheti välja anda 125000 piletit hinnaga 1 rubla tükk, suvatses keiser kirjutada järgmist: „Edaspidi seadusest mitte mingil juhul kõrvale kalduda, ja et ei juletaks selliste ettepanekutega lagedalegi tulla.”⁹⁸ Silmas mitte ainult suuri loteriisid, vaid ka väiksemaid, mida kubernerid lubada võisid.⁹⁹ Selline seadusest kõrvale mitte kaldumist taotlev käsk oli juba teine omalaadne. Esimene oli see, mis pidi Poola klassiloterii piletite müügi lõppemisel Venemaal kehtima hakkama.¹⁰⁰ Ei paista, et seda ettekirjutust keegi järginud oleks, suurte loteriide korraldamiseks küsitakse ja antakse luba edaspidigi. Kõrvuti nende seadust rangemalt järgima kutsunud käskudega annetasid keisriperekonna liikmed ise erinevaid asju enda soositud asutustele, mille läbi aidati kaasa loteriide menukusele.¹⁰¹

Vene Heategev Selts Riias, mis rajati 1863. aastal, tegeles kolm esimest aastat põhiliselt ainult finantside kogumisega tuleviku heaks, sealhulgas loteriide abil. 1867. aastal on seltsi poolt korraldatud valitsuse loal loterii 20000 rubla, millest koosnes seltsi kapital, peale. Pileteid müüdi 2 rubla tükk ning selle ettevõtmisega peaaegu kahekordistati oma kapitali.¹⁰² Loterii oli tõesti lihtne raha kogumise viis. 25000 piletit osteti kõik ära, kuid nõudmine oli suuremgi.¹⁰³

93 Иллюстрация: еженедельное издание всего полезного и изящного, 03.04.1847, 187–188

94 EAA.29.2.57, 10 (Loteriikuulutus).

95 RA, EAA.29.2.971 (Loteriikuulutus, 43. loterii Peterburi lastevärvajupaikade kasuks).

96 Эстляндские губернские ведомости, 09.04.1856, 210; Revelsche Zeitung, 02.04.1862, 3

97 EAA.29.2.673, 1–2 (Liivi-, Eesti- ja Kuramaa kindralkuberner Eestimaa kubernerile, 20.07.1873).

98 ПСЗ II, nr 25925 (22.01.1852).

99 RA, EAA.1880.2.749 (Siseministri ringkiri tsiviilkuberneridele, 09.02.1852).

100 ПСЗ II, nr 11043 (10.03.1838).

101 RA, EAA.29.3.1864 (Keisrinna sekretär P. Moritz Eestimaa kubernerile, 04.04.1861); (Keisrinna sekretär P. Moritz Eestimaa kubernerile, 24.02.1862).

102 А. Тобина. (1895). Призрение бедных въ г. Риге. Историческо-статистический очерк. Рига: Издание Рижской городской статистической комиссии. 209

103 Rigasche Zeitung, Nr 111 (15.05.1867)

Miks võimud seda lubasid? Tegemist ei olnud juba mõnda aega eksisteerinud seltsiga, mis järsult tavapäraste sissetuleku allikate kokkukuivamise tõttu majanduslikku kitsikusse sattus. Tuleb järeldada, et võimud väga uskusid selle seltsi tegevuse vajalikkusesse, kuid ei olnud valmis riigikassast raha eraldama.¹⁰⁴ 1860. aastatel üritas valitsus üldiselt heategevat initsiatiivi toetada, sest heategevad seltsid olid täienduseks hoolekandeesutustele, vabastades valitsuse olulisel määral avaliku hoolekande kohustusest.¹⁰⁵

Kohati on lubatud väga suuri loteriisid. 1867. aastal on Peterburi konservatooriumi juhatus saanud keisri loa korralda loterii 150000 piletiga 1 rubla tükk. Peaauhinnaks oli 40000 rublale hinnatud maatükk Nevski Prospekti läheduses, aga selle asemel oli võimalik valida ka 35000 sularahas. Ülejäänud 1500 võitu moodustasid suuremas jaos kuld ja hõbeasjadest ja loteriilaenu piletitest väärtusega 5-5000 rubla.¹⁰⁶

Ukaasidest, mis andsid õiguse loterii korraldada või vabastasid lõivude maksmisest, keisri lubatud suurematest loteriidest nähtub, et loterii oli muutunud üsna tavapäraseks rahastusallikaks päris mitmetele heategevatele asutustele. Kas siis asutuse pideva ülalpidamise tagamiseks või tegevuse laiendamiseks. Võib-olla oli valitsus nende privileegide andmisega liiga kaugele läinud. Nüüd käidi aina enam teiste eeskujul lubasid küsimas, sest paljudel oli rahadega kitsas seis. Samal ajal tekkis ka erinevaid heategevaid asutusi aina juurde, mis ei omanud kuidagi kindlaimaid sissetulekuallikaid, kui juba varem loteriisid korraldanud asutused.

2.4 Loteriide maksustamine

1820. ja 1830. aastatel maksustati mõnedes linnades toimuvad loteriid linna kasuks kümnendiku ulatuses.¹⁰⁷ On arvatud, et loteriisid ei tahetud täiesti ära keelata, kuna linnad oleks niiviisi ühest tuluallikast ilma jäänud.¹⁰⁸ Maksustamise puhul oli tegemist siiski ainult ühe väikese lisatuluallikaga ja vaevalt, et sellest puudust oleks tundma hakatud. Eriti arvestades maksuvabastusi heategevatele asutustele ja rangust, millega keelduti suuremaid eraloteriisid lubamast. Oleks linnad tõesti tahtnud loteriide pealt teenida, oleksid nad neid ise korraldanud. Pigem on kogu aeg valitsenud Poola loteriipiletite levitamise lubamise üle arutledes väljendatud seisukoht, mis pidas loteriisid nii kahjulikuks, et poleks kuidagi sobinud

104 Тобина, А. (1895). 209. Küll on eraldatud riigimetsast puid varjupaiga hoone ehitamiseks.

105 Lindenmeyr, A. (1990). 9–11

106 Rigasche Zeitung, 02.09.1867, 3

107 ПСЗ, nr 28220 §9 (07.04.1820).

108 Цакоев, А. А. (2013). 40

nende abil tulu teenida, kuigi tulupotentsiaali teadvustati. 1829. aastal hakatakse loteriidelt lõivuna võtma 5% „erinevatel õnnetutel põhjustel laostunute abiandmise kapitali” hüvanguks.¹⁰⁹ 1855. aastal on see sama seadus üle kinnitatud. Siseministeeriumi raportist selgus, et seda maksu pole neile laekunud. Tuletatakse kohalikele valitsusorganitele meelde, et nad tulevikus nimetatud maksu kogumist ei unustaks. Samas kaaluti juba, kas üldse on sellel maksul mõtet.¹¹⁰ Selle seaduspunkti täitmisele ei pöörata edaspidigi erilist tähelepanu: veel 1870. aastal selgub, et Tallinnas seda seadust ei järgitud.¹¹¹ 1875. aasta seadusega kaotatakse maksustamine ära. Sellel polnud enam erilist mõtet, kuna loteriisid korraldasid niigi ainult heategevad asutused.

109 PIC3 II, nr 2653 (05.02.1829).

110 PIC3 II, nr 29379 (31.05.1855).

111 RA, EAA.29.2.57, 40 (Tallinna politseimeister Eestimaa kubermangu kantsseisse, 03.06.1870).

3. Loteriid piirava seadusandluse tingimustes 19. viimasel veerandil ja 20. sajandi algul

Kui 1830. aastatel hakati heategevatele asutustele seoses loteriide korraldamisega andma privileege ja lubasid suurte loteriide korraldamiseks, rääkimata väiksematest loosidest, viis see loterii kui tuluallika normaliseerimiseni nende asutuste juures. Mõnda aega ei tarvitsenud see valitsust piisavalt häirida, kuivõrd heategevaid asutusi polnud veel nii palju. Heategevate asutuste arvu kasv, mis eriti hoogustus 1860. aastate reformide¹¹² ajal ja mis muuhulgas väljendus ka loteriitaotluste arvu kasvus, pani valitsuse otsima meetmeid loteriide arvu piiramiseks.

3.1 Loteriide arvu vähendamist taotleva seadusandluse ilmumine

1867. aastal on *Narvasche Stadtblätter*'is kirjutatud, et Peterburi kõrgemates ametiasutustes on 40 taotlust ootamas luba heategeva eesmärgiga loterii korraldamiseks. Samas kirjatükis mõistetakse sedasorti loteriid hukka. Heategevaid loteriisid võrreldakse moonutatud legendiga püha Crispin-ist, kes varastas rikkastelt nahka, et vaestele saapaid teha. Varastanuks ta nahka neilt, kellel endilgi saapaid polnud, kaotanuks suuremeelne eesmärk tähenduse. “Kes aga ostavad nende loteriide pileteid? Rikkad, kes niigi on püsivad annetajad? - kokkuhoidlik perepea, kes iga allesjäänud rubla hoiukassasse paneb? - haritud inimesed, kes loteriiplaanist kohe aru said, kui lootusetult väike on võimalus võita? Mitte keegi neist!” Hoopis need, kellel juba niigi kõige vähem kaotada oli püüdsid saatust lunastada sel viisil. Isegi kui õnnestus mingi väike asi võita, siis sellega peale polnud midagi hakata, sest vaja oleks olnud hoopiski leiba ja küttepuid.¹¹³ Taoline kriitika, mis pani loteriidele süüks tühja lootuse tekitamist kõige vaesemate südames, ei olnud haruldane ja ilmselt mõtlesid ka võimud ise sarnaselt, kui rääkisid loteriide kahjulikkusest. Seda tõestab juba esimene riiklik loterii, millele oli kallis piletihind määratud ja mille plaan ei lubanud viletsamat sorti rahvast loosimiste juurde lasta. See, et loteriid nii kergesti rahvahulki meelitasid, tegi ta üheks kõige ohtlikumaks hasartmänguks Aleksandr Lohvitski, tolleaegse õigusteadlase, silmis. Ta seadis kahtluse alla ka loteriide kasutamise heategevate asutuste poolt. Loteriid eemaldavat inimesi tööst, seega tekitavad vaesust, kutsuvad esile segaduse vaesemates majapidamistes, mille resultaadiks on uus koormus heategevatele asutustele.¹¹⁴

112 Ulianova, G. Philanthropy in Imperial Russia from the 18th to the early 20th century. Kasutatud 14.08.2020, <https://archives.history.ac.uk/history-in-focus/welfare/articles/ulianovag.html>

113 *Narvasche Stadtblätter*. 12.10.1867, 2. Kirjutis algselt ilmunud *St. Petersburgische Zeitung-is*

114 Лохвицкий, А. (1871). Курс русского уголовного права. Санкт-Петербург: Скоропечатня Ю. О. Шрейера. 456-457

1868. aastal on siseminister Eestimaa kubernerile teada andnud, et Eestimaa rüütelkonna peamees Alexander von der Pahlen oli ministriumilt taotlenud loteriid Tallinna toomkiriku kasuks. Selles küsimuses ei peetud aga võimalikuks ministrite komitee poole pöörduda, sest hiljuti tehti siseministriumile kohustuseks otsida meetmeid, mis vähendaksid tulevikus heategevate asutuste kasuks mängitavate loteriide arvu, et kaitsta rahva kõlblust.¹¹⁵

„Meetmetest loteriide hulga piiramiseks” pealkirjastati 1870. aastal ilmunud seadus. See keelas loteriid, mille summa ületas 1500 rubla. Erandiks olid need heategevad asutused, mis kõigekõrgema poolt kinnitatud põhikirja või muude määruste alusel evisid alalist õigust korraldada loteriisid. Kuid neidki asutusi ei jätnud seadus puutumata. Edaspidi võisid nad välja loosida ainult esemelisi auhindu. Seadus nägi ka ette, et asutusi, millel veel tol hetkel oli õigus suuremaid loteriisid korraldada, asutakse revideerima, ning kogutavate andmete põhjal langetatakse otsus, kui kaua ja mis tingimustel seda õigust säilitatakse.¹¹⁶ Viimasest osast selgub, et valitsus selgelt teadvustas, kui oluliseks tuluallikaks olid loteriid mõnede asutuste jaoks ja ei tahtnud neid rahalisse kitsikusse viia harjumuspärase tuluallika järsu äralõikamisega, kuid oli samaaegselt otsusekindel plaanis loteriide vohamist tõkestada. Kuigi mõned asutused veel jäid endale lubatud suuri loteriisid korraldama ja mõningaid suuremaid loteriisid korraldati hiljemgi, siis ühekordsete suuremate loteriide taotlemiseks polnud enam seaduslikku alust, millega lõppes nn „suurte loteriide“ ajastu.

Järgmised meetmed loteriide arvu vähendamiseks ilmusid 1875. aastal. Selle järgi pidi säilitatama tuleva kaheksa aasta jooksul loterii korraldamise õigus suuremale summale kui 1500 rubla mõnedele asutustele. Need asutused võisid selle aja jooksul korraldada loterii ainult ühe korra aastas ja mitte suuremale summale kui oli lubatud kuni 1870. aastani ja igal juhul mitte suuremale summale kui 50000 rubla. Summas kuni 1500 rubla loterii korraldamiseks andis loa siseminister. Loterii taotlemisel oli vaja detailselt välja tuua põhjused, miks on vältimatult vaja loterii korraldada. Võidupiletite arv pidi kõigist piletitest moodustama vähemalt ühe sajandiku. Võitude maksumus pidi piletitulust moodustama poole. Rahvapidudel või muudel avalikel üritustel keelati korraldada loterii-allegriid, kui ei olnud määratud sissepääsu tasu vähemalt 1 rubla ulatuses.¹¹⁷

115 RA, EAA.29.2.57, 6-6p (Siseminister Eestimaa kubernerile, 12.04.1868).

116 PIC3 II, nr 48394 (23.05.1870).

117 PIC3 II, nr 54695 (13.05.1875).

3.2 Loteriid heategevate asutuste tuluallikana

Loteriide korraldamise keeld vabaõhuüritustel mõjutas tugevasti mõne asutuse sissetulekuid. Näiteks 1834. aastal avatud Peterburi (Nikolai) lastehaigla, mis oma eksistentsi jooksul mitmel korral loterii oli korraldanud ja mis eriti pärast 1871. aastat, kui asutuse põhikirja oli kinnitatud õigus korraldada kontserte, balle, maskeraade ja guljanjesid koos loterii-allegriiga, kogus suure osa oma sissetulekust loteriide abil.¹¹⁸ Puhta tuluna saadi 1872. aastal korraldatud kahelt guljanjelt, kus toimus ka loterii, 8875 rubla. 1873. aastal teeniti korraldatud maskeraadilt ja guljanjelt 6143 rubla, 1874. aastal korraldatud maskeraadilt ja guljanjelt 11900 rubla. Ka nendel aastatel toimunud üritustega kõrvuti korraldati loosimine. Loterii oli nende ürituste tulususe seisukohast määrav. 1875. aastal korraldatud muusika-draama õhtult ja guljanjelt ilma loteriita saadi tuludena ainult 1023 rubla. Asutuse kulutused ulatusid tollal 40000 rublani ja saamata jäänud tulude tõttu tekkis koheselt eelarvedefitsiit. Korraldatud ürituste programm olevat võimas olnud, aga rahvas ei tulnud kohale.¹¹⁹ Selgub, et peamiselt muutis igasugused vabaõhuüritused rahvale atraktiivseks just õnneloosimine. Küll ei ole päris selge, miks ei hangitud luba sissepääsutasuga ürituse korraldamiseks, kus oleks võinud juba ka loterii korraldada. Võimalik, et sellisel juhul ei oleks suur osa rahvast, millele oli loterii peamiseks tõmbenumbriks, kohale ilmunud. Peterburi Nikolai Lastehaiga jäi pärast loteriitulude kadumist paariks aastaks väga keerulisse seisu, millest pääseti üksnes tänu linnaduuma otsusele määrata asutusele iga-aastane toetusraha.¹²⁰

Ilmselge põhjus, miks heategevad asutused taotlesid loterii korraldamist, oli kõigil üks ja seesama: nappis vahendeid oma kasuliku tegevuse jätkamiseks. Loteriitaotlustes kirjutatakse, kuidas toidetakse, õpetakse, pakutakse varjupaika jne vaestele inimestele, mis enam ei saaks jätkuda, kui asutusele enam loteriid ei lubataks korraldada. Näiteks Püha Peetri kiriku koguduse kool Riias, kus said algõpetust 150 kõige vaesemate koguduseliikmete poega, kellele muuhulgas õpetati vene keelt, pidanuks õpilaste arvu kahe kolmandiku võrra vähendama ning lõpetama vene keele õpetamise, kui oleks jäänud ilma loteriituludest.¹²¹ Riia Heategeva Vaeste Venelaste Hoolekande Seltsi Komitee (Комитет Рижского Благотворительного Общества для призрения русских бедных) loteriitaotluses tuuakse välja, et loterii on seni andnud 2/3 tuludest, sealjuures küsitakse luba nelja loterii

118 Томашевский, Л. И. (1884). Исторический очерк пятидесятилетнего существования Санкт-Петербургской Николаевской детской больницы, (1834–1884). Санкт-Петербург: тип. А.С. Суворина. 32
119 Samas, 35–36

120 Samas, 48

121 RA, EAA.296.2.870, 31–31p (Liivimaa kuberner siseministrile, 09.04.1876).

korraldamiseks. Üks varjupaiga ülalpidamiseks, üks kooli ülalpidamiseks, üks käsitööklasside ülalpidamiseks ja stipendiumite maksmiseks õppuritele ja üks abiraha väljaandmiseks vaestele – kõik kokku 6000 rubla.¹²² Arusaadavalt oleks 2/3 tulude kaotamine suurel määral halvanud seltsi tegevuse, kuid viimase seaduse eesmärk piirata loteriisid läks ka justkui kaotsi, kui suurte loteriide keelamisega hakati lubama paljusid väikeseid. Riia Daamide Seltsi nimel siseministrilt loterii korraldamiseks luba küsides palub kuberner mitte keelduda loa andmisest, sest need loteriid ei kätke endas peibutust hasartmängu juurde, vaid loteriide näol on tegemist kohaliku heategevuse eripäraga. Rahvas ei osta piletit mitte niivõrd võidu saamiseks, kuivõrd kaasaaitamiseks seltsile selle õilsates eesmärkides.¹²³ Kõik need loteriitaotlused rahuldati.¹²⁴

Laias laastus lubati loteriisid korraldada kõigile heategevatele asutustele, kellel oma tegevuse katmiseks vahendeid nappis. Peaasi oli, et tegemist oli heategeva asutusega. Näiteks Haapsalus paiknevad suplusasutused, mille kasuks seni oli iga-aastaselt korraldatud promenaadil väga menukaid loterii-allegriisid, pärast 1875. aasta seadust seda luba enam ei saa.¹²⁵

1883. aastal pikendati 1875. aasta seaduses nimetatud asutustele õigust korraldada loteriisid suuremale summale kui 1500 rubla veel kuueks aastaks. Loteriisid võis edaspidi korraldada ainult korra aastas, kusjuures viimasel neljal aastal pidi loteriisid korraldama summas, mis oli neljandiku võrra väiksem eelmise aasta loteriist.¹²⁶ Näib, et seadusandjad on lootnud suurtele loteriituludele toetunud asutusi nendest tuludest samm-sammult võõrutada, andes aega uute tuluallikate leidmiseks või kulude kärpimiseks. Selles pole neid aga mitmel juhul edu saatnud. Näiteks Keiserliku Naiste Patriootlikul Seltsil (Санкт-Петербургское Женское патриотическое общество) tuli küsida oma tegevuste katteks abiraha. Nende taotlus rahuldati ja alates 1886. aastast alates said nad riigikassast igal aastal toetust. Kusjuures toetus kasvas vastavalt sellele, kuivõrd loteriidest tulud pidid langema. 1886. aastal saadi toetust 8340 rubla, 1887. aastal 12465 rubla, 1888. aastal 15556 rubla, 1889. aastal 17879 rubla ja alates 1890. aastast hakati saama 24840 rubla aastas.¹²⁷ Loteriidest kaotatud tulu kompenseeriti riigikassast ka Peterburi lastevarjupaikade nõukogule 23000 rubla ulatuses.¹²⁸

122 Samas, 19–20 (Liivimaa kuberner siseministrile, 18.02.1876).

123 Samas, 13p (Liivimaa kuberner siseministrile, 13.02.1876).

124 Samas, 34 (Siseministeeriumi täitevpolitsei osakonna direktor Liivimaa kubernerile, 30.04.1876).

125 EAA.29.2.57, 148–148p (J. Zapjatin, M. Breverie de la Gardie jt Eestimaa kubernerile, juuni 1876); Samas, 152–152p, (Siseministeeriumi täitevpolitsei osakonna direktor Eestimaa kubernerile, 28.06.1876).

126 ПСЗ III, nr 1628 (10.06.1883).

127 Шумигорский, Е. С. (1912). Императорское женское патриотическое общество (1812–1912): Ист. Очерк. Санкт-Петербург: Гос. тип. 152

128 Детские приюты Ведомства учреждений имп. Марии. (1839–1889 г.): К пятидесятилетию со времени изд. Положения о дет. приютах 27 дек. 1839 г. - Санкт-Петербург, 1889. 33

1882. aastal on kuberneridele saadetud ringkiri, mis oli ajendatud suurest hulgast kubermanguvalitsustest siseministeeriumi laekunud taotlustest, kus erinevad heategevad seltsid ja asutused palusid luba korraldada loterii oma sissetulekute kasvatamiseks. Rõhutatakse, et selliste taotluste puhul on vajalik põhjendada tungivat vajadust loteriist saadava tulu järgi. Juhitakse ka tähelepanu asjaolule, et seaduse järgi ei pidanuks heategevuslikud asutused loteriid arvestama juhuslike sissetulekutega, eriti loteriiga, mida võib lubada ainult erandlikel juhtudel.¹²⁹ Avaliku hoolekande määrus nägi ette, et heategevuslikke asutusi ei tohi rajada, kuni pole kindel, et saadakse hakkama asutuse ülalpidamisega, sealjuures ei tohtinud arvestada loteriide või muude juhuslike ja ebakindlate vahenditega.¹³⁰ Sellele küll juhiti tähelepanu, aga jätkati loteriilubade välja andmist. Seadus oli isegi pigem erandiks ning on öeldud enamik heategevaid asutusi pidid lootma loteriidele ja muudele juhuslikele ja ebakindlatele vahenditele.¹³¹

Näiteks juba mainitud Peterburi Nikolai lastehaigla tulud pidi moodustuma annetustest, kapitalilt kogunevatest protsentidest ja muudest tuludest, kusjuures loteriid ühe tuluallikana algses põhikirjas kinnitatud ei olnud.¹³² Mõned loteriid korraldati sellegipoolest, ühel korral ka 100000 rubla peale, mille tuludest rajati spetsiaalne nakkushaiguste osakond. Annetused töid tulu haigla rajamise järel mõnda aega, aga pärast paari suurema annetaja kadumist satuti kiiresti viletsasse seisu.¹³³ Kuivõrd kapitali pealt tulevatest protsentidest saadi üsna vähe tulu ja annetustest saadav tulu võis olla üsna kõikuv, siis võisid loteriid tegelikult olla üsna kindlaks tuluallikaks. Nii pidi arvama ka Peterburi Nikolai lastehaigla komitee, kes palus valitsuselt oma majandusliku olukorra parandamiseks iga-aastase toetuse suurendamist või iga-aastaste loteriide korraldamise õigust. Inimlikult arusaadav on see, et heategevatel asutustel võis olla raske oma tegevust mitte laiendada, mitte loota igale võimalikule tuluallikale, kui abivajajate hulk aina kasvas.¹³⁴

Üks näide seltsist, mis toetus suurest loteriidest saadud tuludele on Vanglate Hoolekandeseltsi Tartu Daamide Osakond, mis loodi 1890. aasta 3. mail keisri heaksarvamisel ning avati sama aasta 8. septembril.¹³⁵ Peamiseks ülesandeks võttis osakond endale hoolekande vahialuste

129 RA, EAA.29.2.1072, 4 (Tsirkulaar, siseminister Eestimaa kubernerile, 08.07.1882).

130 Свод Законов XIII. (1892). Уст. о. общ. приз. nr 442.

131 Lindenmeyr, A. (1990). 23

132 Tomaševski, L. I. (1884). 7–8

133 Samas, 15–16, 23–24

134 Samas, 39–40

135 Очерк деятельности Юрьевского дамского отделения Общество попечительного о тюрьмах за 20 лет: 1890–1910. Юрьев: Э. Бергман. (1910). 1

laste üle, mida teostati spetsiaalses lastekodus. Teistele pereliikmetele osutati abi võimaluste piires. Ka vahialustele endile käidi moraali jutlustamas, et neist paremad inimesed saaksid.¹³⁶

Osakonna tehtud kulutuste kogusumma aastatel 1890-1909 oli 24672 rubla. Kogutulud samal ajavahemikul olid 25412 rubla. Sissetulekuallikaid oli osakonnal mitmeid: liikmemaks, ühekordsed annetused, annetused nääri- ja paasapühaaegsete visiitide eest, korjanduskarpidesse kogunenud raha, speaktaaklid, kontserdid jmt; loterii-allegriid, protsendid kapitalilt, toiduraha Tartu Vangla osakonnalt, toetus Liivimaa kubermangu komiteelt ja Tartu maakonna vangla osakonnalt.¹³⁷

Loterii-allegriisid korraldati 20 aasta jooksul kuuel korral. Nende korraldamisele kulus 2783 rubla. Puhast kasu saadi neist seega 8804. See ületas kahekümne aasta jooksul tehtud kulutusi toidu peale. Seadusest tulenevalt ei lubatud tol ajal loteriisid, mille piletitulu ületas 1500 rubla. Kõnealuse seltsi igast korraldatud loteriist saadud tulu aga ületab seda piiri. Nii on saadud loteriist tulu 1893. aastal 1986 rubla, 1895. aastal 1784 rubla 1897. aastal 2059 rubla, 1899. aastal 2036 rubla, 1901. aastal 1879 rubla, 1908. aastal 1839 rubla.¹³⁸ Vähemalt 1899. aasta loterii kohta tehakse päring Liivimaa kubermangu kantseleist, kus uuritakse, kuidas on võimalik saada loteriist tulu üle 2000 rubla, kui seadusandluse järgi võib maksimaalne tulu olla 1500 rubla.¹³⁹ Sellele päringule vastatakse, et mitmed piletiostjad tegid ostmise hetkel ka annetuse.¹⁴⁰ Kuivõrd enne loterii korraldamiseks loa andmist alati uuriti seltside majanduslikku olukorda, et näha, kas loterii korraldamine üldse näidustatud oli, siis vaevalt teistelgi aastatel toimunud loteriide ebaseaduslikult kõrge tulu taga midagi muud oli, kui samaaegsed annetused, mis millegipärast loteriituludega samaks loeti. Arvestades, et loterii-allegriidel saadi annetuste kaudu rohkem tulu, kui loteriist eraldi laekunud annetuste kaudu, siis võib-olla tõesti ei saa neid annetusi ühte patta panna. Ülevaates seltsi tegevuse kohta aastatel 1890–1909 selgitatakse loteriide erakordselt suurt tulusust keisrinnade Maria Fjodorovna ja Aleksandra Fjodorovna, suurvürstinna Maria Pavlovna ja Oldenburgi printsessi

136 Samas, 4

137 Samas, 20–23; 284 rubla ehk 1,1% tuludest saadi korjanduskarpidest; 352 rubla ehk 1,4% tuludest saadi ühekordsete annetuste kaudu; 525 rubla ehk 2,1% tuludest saadi Liivimaa kubermangu vanglate hooldamise komiteelt ja Tartu maakonna vanglate osakonnalt toetusena; 1380 rubla ehk 5,4% tuludest saadi liikmemaksust; 1654 rubla ehk 6,5% tuludest saadi protsentidest kapitali pealt; 2285 rubla ehk ca 9% tuludest saadi Tartu Vangla osakonnalt toiduraha näol; 3484 rubla ehk 13,7% tuludest saadi annetusena vastutasuks külastuste eest näärde ja paasapühade ajal; 3860 rubla ehk ca 15,2% tuludest saadi heategevuslike õhtute, speaktaaklite, kontsertide jmt. abil; 11586 rubla ehk ca 45,6% tuludest saadi korraldatud loterii-allegriidest.

138 Samas, 20–23

139 RA, EAA. 296.7.1625, 2 (Liivimaa kubermangu kantselei Vanglate Hoolekandeseltsi Tartu Naiste Osakonnale, 04.01.1901).

140 RA, EAA. 296.7.1625, 10 (Vanglate Hoolekandeseltsi Tartu Naiste Osakonna esinaine Liivimaa kubermangu kantseleisse, 18.01.1901).

Jevgenija Maksimijanovna armulikkusega, kuivõrd nad suvatsesid osakonnale annetada küllaltki hinnalisi esemeid, mida välja loosida. Huvi suursuguste persoonide kingituste vastu meelitas loteriid mängima suure publiku.¹⁴¹

3.3 Näljahädaliste loteriid

1870. ja 1880. aastatel pidid seni suure tiraažiga loteriisid korraldanud seltsid ja asutused, sellest olulisest tuluallikast loobuma. See tulenes otseselt valitsuse soovist tagada rahvale võimalikult vähe võimalusi olla ahvatletud kujuteldavast kergest tulust, mille poole püüdlemine võis inimese juba täbarat majanduslikku olukorda veelgi süvendada. 1891. ja 1892. aastal unustati aga see põhimõte suure kriisi taustal täiesti ära. 1891. aasta suvel kogesid Venemaa lõunapoolsed kubermangud kõige suuremat ikaldust viimase poole sajandi jooksul. Detsembri lõpus oli siseministri hinnangul nende inimeste hulk, kes valitsuselt abi vajaksid, 12,5 miljonit.¹⁴² Ühe vahendina näljahäda leevendamiseks loodi 1891. aasta novembris erikomitee, mis tegeles annetuste kogumise ja ümberjagamisega, inimeste ja asutuste ärgitamisega heategevuslikule tegevusele ja heategevuslike asutuste tegevuse koostööstamisega. Samuti viis erikomitee läbi kaks loteriid, millega koguti 8,5 miljonit rubla.¹⁴³ Esimeses loteriis pandi müüki 1,2 miljonit piletit hinnaga 5 rubla tükk, kuid kuna pilet jagunes talongideks oli ka 1 rubla eest võimalik loteriis osaleda. Esimene neist osutus nii populaarseks, et juba vähem kui kuu aega pärast piletite müüki laskmist otsustati korraldada veel üks loterii.¹⁴⁴ Teise loterii piletite müük jääb aga venima ja 1. augustiks 1882. aastal lõpetatakse loterii ära kõiki pileteid läbi müümata.¹⁴⁵ Ka Rätsep Õhu õnneloos oli pärit näljahädaliste loteriist: „[...] kusagil Venemaal on nälg ja näljahädalisi vaja aidata, aga need, kellel ülearune rubla taskus, ei lähe ega lähe aitama. Mis tegi tark valitsus? Näljahädaliste loterii, rubla kupong, terve loos viis rubla. Ja raha tuli nagu raba, kõige kalgima südamega inimesed, kes kopikatki ei oleks näljahädaliste heaks andnud, ostsid võiduloo, ikka ses kindlas lootuses: nüüd võit tuleb!”¹⁴⁶

1890. aastatel leidis aset veel teisigi suuremaid loteriisid. 1891-1901 anti luba korraldada loteriisid suuremale summale kui 1500 rubla või üldse rahaline loterii suure erandina keisri

141 Очерк деятельности Юрьевского дамского отделения Общества попечительного о тюрьмах за 20 лет: 1890-1910. Tartu: E. Bergmann (1910). 7-9

142 Robbins, R. G. (1975). Famine in Russia, 1891-1892: The Imperial Government Responds To A Crisis. New York: Columbia University Press. 1

143 Samas, 108

144 RA, EAA.296.6.4025, 108 (Erikomitee asjaajamise eest vastutav V. Plehwe Liivimaa kubernerile, 31.12.1891).

145 Samas, 490 (Erikomitee liige V. Maksimov Liivimaa kubernerile, 16.07.1892).

146 Kitzberg, A. (1955). Jutustused. Tallinn; Eesti Riiklik Kirjastus. 123

poolt. Loa saanute näol oli tegemist tuntud heategevate organisatsioonidega, mida toetasid keiserliku perekonna liikmed. Samas ei antut mitmete suurte loteriide korraldamiseks luba isegi siis, kui taotlejaks oli keiserliku perekonna liige.¹⁴⁷

3.4 Viimane katse loteriisid piirata

19. sajandi lõpus kasvas erinevate heategevate asutuste ja seltside hulk väga kiiresti. Aastatel 1896–1901 avati ligi 1700 uut heategevast seltsi. Kokku oli neid 20. sajandi alguseks üle 4000.¹⁴⁸ See tähendas ka rohkem loteriitaotluseid. 1500 rubla piir, mis loteriide levikut pidi piirama, hakkas aina mõttetumaks muutuma, kuivõrd loteriide eneste hulk oli muutumas niivõrd suureks. Valitsust hakkas aina enam häirima, et heategevad seltsid ja asutused nii palju loteriisid korraldasid. Lubatakse küll loterii korraldada, aga samal ajal toonitatakse, et avaliku hoolekande määruse punkt 442 järgi peaksid tulud heategevate asutusteni jõudma normaalsel teel ja loterii on väga erakordne tuluallikas.¹⁴⁹

Nendes tingimustes on Dmitri Sergejevitš Sipjagin, Vene siseminister aastatel 1900-1902, kandnud Nikolai II-le ette järgmist: “Meie valitsus on korduvalt pööranud tähelepanu nende (loteriide) äärmiselt kahjulikule tähendusele rahva elus moraalsest ja majanduslikust seisukohast. Äratades kirgi ja tekitades pürgimust kiire raha kokku ajamise suunas, ilma tööd tegemata, loteriid ise harjutavad rahvast hasartmängudega, tõmbavad eemale tootlikust elust ja rikastavad ühtesid teiste arvelt, jaotades ümber varasid mitte normaalsel ja õiguspärasel viisil, vaid pimedal õnnel. Niisiis on loteriid täielikus vastuolus õigete avaliku elu sammastega ja võivad osutada üsna kahjulikku ja isegi ohtlikku mõju rahva elule.”¹⁵⁰

14. juunil 1901 annab siseminister välja reeglid, millest tuli edaspidi loterii lubamisel lähtuda. Sealjuures märgitakse, et rahaliste vahendite hankimine heategevatele asutustele või muude üldkasulike eesmärkide kasuks loterii teel on viimasel ajal muutunud nii tavapäraseks, et seda tuluallikat on hakatud nägema täiesti normaalse vahendina erinevate asutuste rajamise, laiendamise ja ülalpidamise kulude katmiseks. Minister tuletab meelde loteriiseadust, kus on öeldud, et loteriid oma kahjulikkuse tõttu võib lubada ainult harva ja vaeste inimeste kasuks, samuti hoolekandeseadust, mis ei luba heategevatel asutustel loteriituludega arvestada. Uute reeglite järgi ei tohtinud heategevatele asutustele enam kolme aasta jooksul pärast tegevuse alustamist või laiendamist loteriisid lubada. Seejärel tohtis neid lubada ainult siis, kui

147 Павлова И. П. (2001). 432

148 Lindenmeyr, A. (1990). 15

149 RA, EAA. 296.7.1625, 13–14 (Siseminister Liivimaa kubernerile, 03.02.1901).

150 Павлова И. П. (2001). 429–430

tavapärane sissetulek mingitel asjaoludel vähenes. Summa, mille peale loterii korraldati ei tohtinud ületada kolmandikku aasta kuludest ja mitte mingil juhul 1500 rubla. Kuni 1903. aastani lubati veel nendest reeglitest kõrvalekaldumist asutustele, mis muud moodi hakkama ei saanud. Seejärel pidid nad oma sissetulekud tagama loteriideta.¹⁵¹ Nendegi reeglitega on loteriisid korraldanud asutustele antud väike ajapuhver nagu 1875. aastal suurte loteriide korraldajatele. Seegi kord on jäänud hätta uute, loteriisid asendavate, tuluallikate leidmisel.

Lähtudes uutest reeglitest lubati Tartu Daamide Osakonnale 1904. aastal korraldada loterii 400 rubla peale. Viimane ei ole sellega rahul ja selgitab kubernerile, et kuna seltsil on kulusid igal aastal ca 500 rubla rohkem kui tulusid, on osakonna eksisteerimine ja sealhulgas mõningase kapitali kogumine olnud võimalik vaid tänu loteriile, mis iga kahe aasta tagant aset on leidnud. Soovivad samuti nüüd kinnisvara soetada, mis pole võimalik ilma loteriita. Paluvad loteriid 1500 rubla peale.¹⁵² Selle loa nad saavad.¹⁵³ Riia Heategevale Vaeste Venelaste Hoolekande Seltsi Komiteele on lubatud korraldada kaks loteriid summas 1500: üks nende alla kuuluva Aleksandri algkooli kasuks, teine tema vaestele abiandmise kassa kasuks. Üks loterii lubatakse silmas pidades vahendite puudust õppeasutuse ülalpidamiseks, teine sellepärast, et selts on ainukene tugipunkt vaeste venelaste jaoks Riias.¹⁵⁴ Mõnele varem harjumuspäraselt loteriisid korraldanud seltsile loteriitaotlust enam siiski ei rahuldatud. Pärnu puudustkannatavaid kooliõpilasi abistav selts selgitab loteriitaotluses, et kuna Pärnus nii vähe inimesi on ei saa selts oma eesmärkide täitmisel arvestada suurest liikmeskonnalt saadavale liikmemaksule ega erinevate ürituste korraldamisest saadavale tulule. Viimaste aastate kogemus oli näidanud, et loterii on ainuke korralik tuluallikas.¹⁵⁵ Sellele palvele kuberner vastu ei tulnud osutades kehtivale seadusandlusele.¹⁵⁶

Niisiis tõid uued reeglid kaasa pisut rangema loteriipoliitika ja kergekäeliselt loterii korraldamiseks enam luba ei antud. Samal ajal ei olnud mitmed asutused, eriti need, mille tavapärane sissetulek moodustuski suurel määral loteriituludest, võimalised leidma muid tuluallikaid oma tegevuse katteks. See viis erandite tegemiseni loteriilubade andmisel ehk soovitud määral loteriisid vähendada ei õnnestunud. Eriti aktiveerus loteriide korraldamine esimese maailmasõja ajal, kui suurenes abivajajate hulk ja vabatahtlike annetuste teel oli aina

151 Ведомости Рижской Городской Полиции. 22.06.1901, 1

152 RA, EAA.296.7.2122, 6–6p (Vanglate Hoolekandeseltsi Tartu Daamide Osakonna esinaine Liivimaa kubernerile, 10.01.1904).

153 Samas, 27 (Siseminister Liivimaa kubernerile, 31.01.1904)

154 RA, EAA.296.7.1984 (Siseminister Liivimaa kubernerile, 02.02.1903).

155 Samas (Pärnu gümnaasiumi puudustkannatavaid õpilasi abistava seltsi esimees Liivimaa kubernerile, 05.09.1903).

156 Samas (Liivimaa kuberner Pärnu maakonnaülemale, 12.09.1903).

raskem vajalike vahendeid hankida, osalt sellepärast, et annetusi koguti niivõrd tihti. Loteriid jäid siis paljudele asutustele ainukeseks viisiks vajalik raha kokku saada.¹⁵⁷

157 Павлова И. П. (2001). 436

Kokkuvõte

Modernsed loteriid said alguse 15. sajandil Madalmaade ja Põhja-Itaalia linnades, kust nad levisid kiiresti üle Euroopa ja Ameerikasse. Venemaale jõudis loteriipisik oluliselt hiljem. Esimesed teated loteriist Venemaal on pärit 18. sajandist, kus see tollal veel üpris haruldane oli. Erandina muust impeeriumist korraldati 18. sajandi keskel linna poolt organiseeritud loteriisid Tallinnas, kus nad olid võrdlemisi edukad. 1760. aastal kuulutati Vene valitsuse poolt välja riiklik loterii sõjainvaliidide kasuks, kuid see kukkus läbi. Võimalik, et just seetõttu ei pöördunud valitsus enam pikka aega loteriitulumde poole. 1771. aastal keelati loteriid terves impeeriumis täielikult, kuid neid jäi siiski võimalus keisri loal korraldada. Võimalik, et keeluni viis keisrinna Katariina isiklik ebasümpaatia loteriide suhtes, mida ta mitmel korral väljendas. Kindlasti ei soovitud ka seda, et välisriigid oma loteriidega Vene impeeriumist raha välja meelitaksid. 1782. aastal ilmunud politseimääruse järgi võis politseivalitsuse heaksarvamisel vaese inimese kasuks välja loosida hobuse, raamatuid, mööblitüki vm taolist. Sealjuures pidi politseimeister veenduma, et keegi sellest loosimisest kahju ei kannataks. Suuremaid loteriisid korraldati keisri loal. Neid lubati korraldada näiteks võlgade katteks, kui muud head varianti ei olnud. Keisri lubatud loteriidel oli ka heategev külg: osa saadud tuludest suunati vaeste aitamiseks. 1830. aastateks täienes loteriisid reguleeriv seadus nõndapalju, et muutus mõnevõrra segaseks. Kubernerid olid volitatud lubama loteriisid kuni 1000 rubla väärtuses, suuremate summade puhul oli tarvis luba küsida siseministeeriumist. Loteriide lubamisel, mis olid seaduse järgi kahjulikud, tuli silmas pidada, et neid võib lubada ainult harva, erilistel juhtudel, inimeste kasuks kellel muud abinõud ei ole. Mis juhtudel siis lõppude lõpuks loteriisid lubati? Eesti- ja Liivimaal kubernerile laekunud loteriitaotlusi analüüsides selgus, et 1000 rubla piires anti nende korraldamiseks luba juhul, kui loteriitaotlejal oli kehv majanduslik olukord. Tihti olid nendeks käsitöölised, kelle tellimusi ei jagunud või lekestumise tagajärjel kitsikusse sattunud inimesed. Kallima vara välja loosimiseks vajaliku siseministri loa saamiseks ainult loteriitaotleja viletsast olukorrast ei piisanud. Mitmel korral, kui siseministrile on edastatud loteriitaotlus, kelle autoriks oli kitsikusse sattunud inimene, kelle puhul kubernerid arvasid, et loteriist võinuks sellele inimesele abi olla, osutab siseminister erilist lugupidamist väärivate asjaolude puudumisele ning lükkab taotluse tagasi. Ühe näite puhul oli siseminister lähedal loterii lubamisele. Eriliseks asjaoluks selle juhtumi puhul oli loteriitaotleja lahkunud mehe pikk riigiteenistus. Võimalus eraloteriide korraldamiseks kadus 1860. aastatel, kui ministrite komitee võttis nõuks neid enam mitte lubada loteriide kahjulikkuse tõttu.

Omapärane juhtum oli Poola Kuningriik, kus korraldati suuri loteriisid, mille pileteid mõnda aega terves Vene impeeriumis levitati. Vene valitsus ei tahtnud seda loteriide kahjulikkuse tõttu lubada, kuid ei vältida ajendi andmist juttudele Poola iseolemise, ei loetud Poola loteriid mõnda aega välismaiseks loteriiks. Nii toodi loteriipoliitika ohvriks välispoliitikale. Samal ajal anti Peterburis tegutsevatele kunstiseltsile luba korraldada kunstiteoste peale loteriisid. Seda seepärast, et aidata kunstnike ja levitada kunsti rahva seas. Ka selle loteriipileteid müüdi mujal impeeriumis ja need loteriid pälvisid palju kiitust ajakirjanduses. 1830. aastatest alates hakati andma privileege heategevatele asutustele seoses loteriidega. Jagatakse õigusi pidevalt loteriid korraldada, vabastatakse maksudest jm. Lubatakse ka päris suurtele summadele loteriisid. Samal ajal vastumeelsus väljendades, aga mitte ka ära öeldes. Samal ajal keisriperekonna liikmed ise annetavad loteriis loosimiseks asju. Lastevarjupaigad Peterburis üks suuremaid loteriikorraldajaid. Nende loteriides esinevad mõnikord ka rahalised auhinnad. Privileegide jagamisega heategevatele asutustele muutusid loteriid regulaarseteks ja ootuspärasteks. Eriti heategevate asutuste puhul. Kui eraloteriisid lakati lubamast 1860ndatel, siis heategevatele asutustele seda ei olnud võimalik teha.

1830. aastatest hakkasid loteriid Vene impeeriumis muutuma aina tavapärasemaks. Seda ei kutsunud esile eraloteriid, mis oli ebaregulaarsed ja enamasti väikesed, kuivõrd siseministerium ei kippunud suuremate korraldamiseks luba andma. Peamiselt johtus loteriide laialdasem levik heategevatest asutustest, mille kasuks pidas valitsus vastuvõetavaks loteriisid lubada. Mitmete neist asutustest anti privileegid, mis seisnesid nii loteriimaksudest vabastatuses kui ka õiguses iga-aastaselt loteriisid korraldada. Menükad olid Peterburis korraldatavad kunstiloteriid, mille lubamisel arvestati seda, et kunstnikud tellimuste pärast muresemata oma kutsumusele pühenduda saaks, kui ka seda, et loterii oli tõhus vahend kunsti levitamiseks ja hea maitse kultiveerimiseks avalikkuse seas. Loteriide laialdasemale levikule Vene impeeriumis aitas mõnda aega kaasa ka Vene valitsuse Poola Kuningriigi autonoomiat eitav poliitika. Poola loterii pileтите levitamise lubamisel impeeriumis mängis olulist rolli soov mitte anda vähimatki ajendit juttudeks Poola isepärasusest: Poola loterii pileтите levitamise keelamisel oleks Poola Kuningriik tunnistanud välisriigiks. Samuti oli valitsus ise seni keeldunud loteriide kasutamisest tuluallikana nende kahjulikkuse tõttu, mistõttu oli Poola loterii pileтите levitamise lubamine eriti keeruline ja kõnekas otsus. Mõne aja pärast Poola loterii pileтите levitamine siiski keelati. 1820. ja 1830. aastatel maksustati loteriid kümnendiku ulatuses mõnede linnade kasuks (nt Peterburi, Moskva, Kiiev, Kaasan, Miitavi) ja kümnendiku ulatuses erinevatel põhjustel laostunute kapitali hüvanguks. Kuivõrd suuri

eraloteriisid ei kipunud lubama ja väiksemadki toimusid ebaregulaarselt, siis nendest ei saanud märkimisväärseid tulusid oodata. Suuremad ja regulaarsemad loteriid olid jällegi tihtipeale loteriilõivudest vabastatud. Erinevatel põhjustel laotunute kapitali hüvanguks ei makstud mitmete teadete järgi lõivu üldse ära. 1875. aasta seadusega lõpetati loteriide maksustamine ära. Ilmselt seepärast, et siis korraldasid loteriisid juba ainult heategevad asutused, kellele iga rubla luges.

1870ndatel aastatel hakkab valitsus ka heategevaid loteriisid piirama. Loteriid olid liiga levinuks muutunud, millele oli kaasa aidanud valitsuse varasem salliv suhtumine loterii kasutamisesse heategevate asutuste poolt, mida kinnitati erinevate privileegide andmisega. Samuti oli 1860. aastate reformide tulemusel hoogustunud uute heategevate asutuste avamine, mis väljendus ka loteriitaotluste arvus. 1870. aastal keelati esimese piirava seadusega loteriid suuremale summale kui 1500 rubla. Kuigi mõned heategevad asutused, millel suuremate loteriide korraldamiseks varem privileeg oli antud, jätkasid nende korraldamist veel mõnda aega. Loteriitulude kaotamine korvati lõpuks mitmel juhul riigikassast. Saab selgeks see, et paljudel asutustel polnudki muid võimalusi oma kulusid katta kui loterii abil. Võimudel oli raske keelata nende korraldamist, sest heategevad asutused tegid vajalikku ja kasulikku tööd. Kuna heategevate asutuste arv kasvas aina edasi, siis loteriisid piiraval seadusel polnud teatud mõttes efekti, sest suuremate loteriide asemel korraldati nüüd palju väiksemaid. Seaduse järgi ei tohtinuks heategevad asutused loteriide peale loota oma tegevuses. Tegelikult oli asi teine ja loterii oli tihti üks kindlaimad tuluallikaid. Veel 20. sajandi alguses andis siseminister välja reeglid, mille eesmärk loteriisid piirata. Need ei hakanud täiel jõul toimima, kuna loteriituludele polnud head alternatiivi, mis viis erandite tegemiseni ja loteriide jätkumiseni.

Kuigi loteriid Vene impeeriumis olid pikka aega harulduseks ja seaduse järgi olid loteriid kahjulikud, mistõttu pidanuks nende korraldamist lubama võimalikult harva, muutusid loteriid Vene impeeriumis aina tavalisemaks nähtuseks 1830. aastatest alates. 19. sajandi viimaseks veerandiks oli loterii juba nii levinud, et valitsus pidas tarvilikuks võtta vastu uued meetmed nende piiramiseks. Need meetmed ei suutnud loteriide leviku tõkestamisel soovitud tulemust saavutada, kuna loterii oli oluliseks ja tihti asendamatuks tuluallikaks paljudele heategevatele asutustele, mille tegevust valitsus piirata ei tahtnud.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Allikad

Rahvusarhiiv (RA)

EAA.291 - Eesti-, Liivi- ja Kuramaa kindralkuberner

EAA.296 – Liivimaa kubeneri kantselei

EAA.29 – Eestimaa kubeneri kantselei

EAA.1880 – Tartu politseivalitsus

Publitseeritud allikad

Полное собрание законов Российской империи. Собрание первое, т. I–XL (1649—1825). Санкт-Петербург. (1830).

Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе т. I–LV (1825—1881). Санкт-Петербург. (1830-1884).

Свод законов Российской империи. Свод уставов благочиния. Ч. 3, 4 и 5. Санкт-Петербург. (1842).

Свод законов Российской империи. Т. 14. (1857). Устав о предупреждении и пресечении преступлений: Доп. и изм. по Продолж. 1863, 1864, 1868, 1869 и 1871 гг.: С разъясн. по Уложению о наказаниях изд. 1866 г. и по Уставу о наказаниях, налагаемых мировыми судьями. Москва: тип. Т. Рис. (1872).

Свод законов Российской империи. Уставы о народном продовольствии, общественном призрении и врачебный. Т. 13. Санкт-Петербург. (1892).

Журналы Комитета министров. Царствование императора Александра I, 1802-1826 гг. Т. 1: 1802-1810 гг. Санкт-Петербург: Тип. В. Безобразова и К°. (1888).

Очерк деятельности Юрьевского дамского отделения Общества попечительного о тюрьмах за 20 лет: 1890-1910. Юрьев: Э. Бергман. (1910).

Детские приюты Ведомства учреждений имп. Марии. (1839-1889 г.): К пятидесятилетию со времени изд. Положения о дет. приютах 27 дек. 1839 г. Санкт-Петербург: Типография Шредера. (1889).

Тобина, А. (1895). Призрение бедных въ г. Риге. Историческо-статистический очерк. Рига: Издание Рижской городской статистической комиссии.

Томашевский, Л. И. (1884). Исторический очерк пятидесятилетнего существования Санкт-Петербургской Николаевской детской больницы, (1834-1884). Санкт-Петербург: тип. А.С. Суворина.

Ajakirjandus

Dörptsche Zeitung

Narvasche Stadtblätter

Revalsche Zeitung

Rigasche Zeitung

Эстляндские губернские ведомости

Ведомости Рижской Городской Полиции

Иллюстрация: еженедельное издание всего полезного и изящного

Kirjandus

Arjakas, K. (2011). Loto, loto: Eesti Loto 40. Tallinn: Tallinna Raamatutrukikoda.

Järvelaid, P. (1998). Bunge sajand ja sajand Bungeta. *Ajalooline ajakiri*, 3 (102), 22-23.

Kitzberg, A. (1955). *Jutustused*. Tallinn; Eesti Riiklik Kirjastus.

Langemets, M. (Toim) (2009). *Eesti keele seletav sõnaraamat*. Tallinn: Eesti keele sihtasutus.

Lindenmeyr, A. (1990). Voluntary Associations and the Russian Autocracy: The Case of Private Charity. *The Carl Beck Papers in Russian and East European Studies*, 807, 1-64.

Müller, M. (2019). *Das Entstehen neuer Freiräume. Vergnügen und Geselligkeit in Stralsund und Reval im 18. Jahrhundert*. Weimar: Böhlau Verlag.

Raven, J. (1991). The Abolition of the English State Lotteries. *The Historical Journal*, 34(2), 371-389. 371

Robbins, R. G. (1975). *Famine in Russia, 1891-1892: The Imperial Government Responds To A Crisis*. New York: Columbia University Press.

Rombach, G. (2018). Zur Lotteriegeschichte. I. Gebhardt, S. Korte (toim), *Gambling: Ökonomie, Recht, Sucht*. (lk 13-27). Berlin/Boston: De Gruyter, Inc.

Schwartz, D. G. (2011). Moving the Line: A Postfrontier Reinterpretation of American Gaming. P. Raento, D. G. Schwartz (toim), *Gambling, space, and time : Shifting boundaries and cultures* (lk 17-34). Reno: University of Nevada Press.

Welch, E. (2008). Lotteries in Early Modern Italy. *Past & Present*, (199), 71-111. 79

Raven, J. (1991). The Abolition of the English State Lotteries. *The Historical Journal*, 34(2), 371-389.

Долгов, С. О. (1902). Сто лет Голицынской больницы в Москве, 1802 - 22/VII – 1902. Москва: Изд. князя С. М. Голицына.

Желябужский, И. А. (1840). Записки Желябужского : с 1682 по 2 июля 1709. Санкт-Петербург: Тип. Академии наук.

Карнович, Е. П. (1885). Замечательные богатства частных лиц в России. Санкт-Петербург: А.С. Суворин.

Лохвицкий, А. (1871). Курс русского уголовного права. Санкт-Петербург: Скоропечатня Ю. О. Шрейера.

Лыкошина, П. И. (1901). Благотворительная Россия: история государственной, общественной и частной благотворительности в России. Т. 1. Ч. 1. Санкт-Петербург: С.-Петербургская электропечатня.

Павлова, И. П. (2011). Благотворительные лотереи в дореволюционной России. О. Л. Лейкинд, (toim), *Благотворительность в России: Социальные и исторические исследования*, (lk 429-438). Санкт-Петербург: Лики России.

Петрова, П. Н. (1886). История Санкт-Петербурга с основания города до введения в действие выборного городского управления по учреждениям о губерниях 1703-1782. Санкт-Петербург: Издание Глаунова.

Северюхин, Д. (2008). Старый художественный Петербург: рынок и самоорганизация художников. Санкт-Петербург: Издательский дом “МІРЪ”. 76-83

Сохан, А. В. (2011). Правовое регулирование лотереи в Российской империи. *История государства и права*, 12. 2-4.

Соколов, А., Зимин, И. (2015). Благотворительность семьи Романовых. XIX – начало XX в. Повседневная жизнь Российского императорского двора. Санкт-Петербург: Русская тройка.

Цакоев, А. А. (2013). Правовое регулирование лотерей в России в XVIII – начале XX века. *Проблемы в российском законодательстве. Юридический журнал*, 2, 39-42.

Зуев, Ф. Г., Светлов, В. А., Фалькович, С. М. (1993). Краткая история Польши. С древних времен до наших дней. Москва: Наука.

Шумигорский, Е. С. (1912). Императорское женское патриотическое общество (1812-1912): Ист. Очерк. Санкт-Петербург: Гос. тип.

Internetis avaldatud materjalid

Herman, R. D., Glimne, D. (2013). Lottery. Encyclopædia Britannica. Kasutatud: 08.08.2020, <https://www.britannica.com/topic/lottery>

Ulianova, G. Philanthropy in Imperial Russia from the 18th to the early 20th century. Kasutatud 14.08.2020, <https://archives.history.ac.uk/history-in-focus/welfare/articles/ulianovag.html>

Дюжако, А. М., Александров, А. В. Село Воротынец и его Спасская церковь. Nižni Novgorodi oblasti omavalitsuse ametlik portaal. Kasutatud 25.07.2020, <http://voroty nec.omsu-nnov.ru/?id=8082>

Санкт-Петербургский Совет детских приютов. Peterburi heategevuse entsüklopeedia. Kasutatud 08.05.2020, <http://encblago.lfond.spb.ru/showObject.do?object=2853475699>

Summary

Lotteries in the Russian Empire, particularly in the Governorates of Estonia and Livonia, 1700–1917

Modern lotteries first appeared in the cities of the Netherlands and Northern Italy in the 15th century, from where they rapidly spread out over the continent and to America, achieving vast popularity everywhere. First mentions of lottery from Russian Empire date from the 18th century, where it was still a rarity at the time. As an exception, Tallinn stands out. There several lotteries were arranged during the 18th century to finance establishing a prison or to benefit churches, but these kinds of lotteries didn't become a norm in the Russian Empire. In 1760 a state lottery was announced to support war invalids. The lottery was a failure and very likely contributed to precautionary lottery policy, which was followed by Russian authorities further on. In 1771 lotteries were prohibited in the Russian Empire. One reason for this seems to be that Catherine the Great wasn't really fond of lotteries. In 1782 Police's decree (*Управа благочиния*) was published by which police was authorized to allow small raffles for destitute people if by that no harm was seen. Otherwise conducting a lottery demanded an Imperial permission. For example, these were given in cases of enormous debts or to support a charitable institution. By 1830's law regulating lotteries had become more complex as well as vague. Governors were authorized to allow lotteries amounting to 1000 rubles, if one wished to conduct a lottery on something more expensive, a permission from the Minister of the Interior was needed. By giving a permission to conduct a lottery one had to take into account that lotteries were harmful and were to be permitted only rarely, to benefit the poor, who had no other option, in special circumstances. This thesis's one aim was to find out what this law meant more precisely by analyzing lottery applications and answers to them. Governors of Livonia and Estonia gave permissions to conduct a lottery if applicants had economic difficulties. Lottery applicants were often handicraftsmen, who weren't able to sell their work, but also widows, who found themselves in plight after husband's death. If lottery applicant wished to conduct a drawing on something, which cost more than 1000 rubles, then the application was directed to the Minister of the Interior for the answer. In the cases which were analyzed in this work these applications were denied, because by Minister of the Interior's opinion circumstances which lottery applicants pointed out, weren't special enough. What was meant by these „special circumstances”? In one case it seems that lottery applicants deceased husband's long career in state services was something, which called forth Minister

of the Interior's respect. By late 1860's private raffles were no longer allowed because of their harmfulness.

From the 1830's lotteries started to get more and more common in the Russian Empire. To the proliferation of lotteries contributed the fact that the government started to give privileges concerning lottery to certain charitable institutions. For example, they were exempt from paying lottery taxes or achieved the right to conduct lotteries yearly. By receiving these kinds of privileges lottery became something, which was normal and expected, although by law they were still harmful, and meant to be conducted rarely. Very popular at that time in Petersburg were art lotteries, which tickets were sold also in other cities of the empire. These were allowed to help artists whose paintings didn't find sellers, but also to cultivate public's taste for fine arts. A noteworthy factor which contributed to the proliferation of lotteries in the Russian Empire was Russia's policy towards Kingdom of Poland, which endeavored to lessen its autonomy in every way possible. Foreign lotteries tickets were not to be distributed in the Russian Empire, but to not give any reason for speculations about Poland's autonomy, Poland's lottery tickets were allowed be distributed in the empire. This didn't last for too long and distributing of Poland's lottery tickets was eventually prohibited.

From the 1870's onwards Russia's government starts to restrain lotteries which had now became too common. This was the result of relaxed lottery policy towards charitable institutions in the earlier decades and also the result of the reforms made in 1860's which brought about large growth of charitable institutions. In 1870 lotteries on the sum of more than 1500 rubles were forbidden. This ended the era of big lotteries. At least there was now no lawful ground for them. There were exceptions: those associations who had obtained privileges to conduct big lotteries, were allowed to conduct them for few more years. In several cases, this ended with state granting them subsidy, because there were no other option to fill the gap in income. Lotteries, which amounted to 1500 rubles, were conducted more and more. Government couldn't deny them to charitable institutions because they often gave substantial part of their incomings. By law charitable institutions shouldn't have counted on incomings from lottery, but in practice this was not the case. Many of them operated mostly on lottery money. Besides, these institutions relieved the government of a significant part of its responsibility for public relief. In 1901 new rules were given out which aimed to restrain lotteries. These restrictions had some effect, but lotteries remained to be often organized by charitable institutions, as there was no other way to finance they activity.

Although for a long time lotteries were a rarity in the Russian Empire and by law defined as harmful, they became increasingly common from the 1830's onwards. By the last quarter of the 19th century, they had become so extensive that the government thought it necessary to restrain them even more than the law restrained them to this moment. The fact that lotteries contributed significantly to the budget of charitable institutions, whose activity government appreciated, enabled lotteries to withstand restrictions.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Ruudi Pall

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Norm ja praktika: Loteriid Vene impeeriumis, iseäranis Eesti- ja Liivimaal, 1700–1917“,

mille juhendaja on Marten Seppel,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Ruudi Pall

17.08.2020